

LOCUIREA CELTICĂ DIN TRANSILVANIA, BANAT ȘI CRIȘANA (STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRII)

LAURA DIETRICH și OLIVER DIETRICH

Articolul prezintă repertoriul actualizat al descoperirilor de materiale celtice din Transilvania, Banat și Crișana, dintre secolele IV-II (repertoriul cuprinde 278 de situri și descoperiri). Se prezintă cartările cu fiecare categorie de descoperiri. De asemenea, sunt comentate teoriile referitoare la împărțirea pe grupe regionale și principalele discuții legate de cronologie. La aceasta se adaugă un scurt capitol despre descoperirile monetare.

INTRODUCERE

Ne despart mai mult de 30 de ani de ultimele încercări de alcătuire a unui catalog al descoperirilor celtice din Transilvania, Banat și Crișana, de periodizare și interpretare a acestora¹. Deși începând cu anii 70, descoperirile de tip celtic din acest spațiu s-au înmulțit considerabil, nu există, din păcate, până în momentul de față, un studiu monografic asupra locuirii celtice din Transilvania, Banat și Crișana. Lipsa unui catalog cuprinzător este poate motivul pentru care lucrările apărute în ultimii ani nu prezintă o privire de sinteză, ci urmăresc mai degrabă diferite problematice sau reinterprețări ale unor descoperiri mai importante.

Scopul autorilor în articolul de față este de a prezenta istoricul comentat al cercetărilor și cele mai importante teorii în domeniu, stadiul actual al cercetărilor ilustrat cu un catalog cuprinzând 278 de descoperiri de caracter celtic din Transilvania, Banat și Crișana, unele probleme legate de cronologia internă, precum și câteva observații referitoare la monetăria secolelor IV-II a. Chr. din spațiul sus menționat².

Al doilea pas, și anume încadrarea tipologică și cronologică și reinterpretarea teoriilor vechi și noi depășește cadrul acestui articol, mai ales că numărul descoperirilor de acest tip s-a dovedit a fi surprinzător de mare.

¹ V. Zirra 1971; Crișan 1973b.

² Pentru catalogul descoperirilor s-a folosit literatura de specialitate de până în 2001. Este posibil ca numărul descoperirilor ulterioare să modifice lista alcătuită în lucrarea de față.

ISTORICUL CERCETĂRIILOR

Antichitățile celtice din Transilvania au atras încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea atenția specialiștilor. Astfel, P. Reinecke a folosit și descoperiri celtice din această regiune în alcătuirea lucrării sale despre cronologia epocii Latène³. Încă înaintea lui Reinecke apăruse studiul lui F. Pulszky despre antichitățile celtice din Ungaria (în care sunt cuprinse și cele cunoscute la acea dată din Transilvania), ulterior și cel al lui L. Márton despre epoca fierului pe teritoriul Ungariei, cu toate că până la acea dată nici un sit nu fusese cercetat în mod sistematic⁴. Odata cu cercetarea sistematică și publicarea necropolei celtice de la Apahida de către I. Kovács a început o perioadă de cercetări mai intense dedicate descoperirilor celtice⁵.

Astăzi este acceptat, în general, faptul că discursul istoric este influențat de diferite evenimente istorice, politice sau sociale, care-și pun amprenta asupra activității cercetătorilor și teoriilor emise de aceștia. În cercetarea pre- și protoistoriei schimbarea discursului istoric se referă, mai ales, la epocile unde sunt căutate originile poporului modern. În România, una dintre aceste epoci este Latène, când apar primele izvoare scrise referitoare la prezența nu numai a celților, ci și a tracilor, geților, și, mai târziu, a dacilor pe acest teritoriu. Se pot observa mai multe faze în transformarea discursului istoric, a relațiilor dintre arheologi-istorici și trecut⁶. O primă fază este marcată de lucrările lui V. Pârvan, I. Nestor și M. Roska.

V. Pârvan alcătuia, în 1926, în lucrarea sa *Getica*, o sinteză asupra locuirii celtice din Transilvania, folosind materialele și descoperirile arheologice publicate până la acea dată⁷. Spre deosebire de Reinecke, Pârvan nu împărtășește teoria că celții ar fi fost prezenți în Transilvania încă din LTA (500 a. Chr). Pentru această perioadă descoperirile ar fi fost prea puține și ne semnificative pentru a se putea vorbi de o locuire efectivă celtică; dimpotrivă, acestea ar reprezenta importuri. O migrație celtică ar fi avut loc cel mai devreme în jurul anului 300 a. Chr., și începând cu această dată celții ar fi avut rolul determinant în formarea culturii dacice.

Odata cu publicarea mormintelor cu inventar celtic de la Mediaș, I. Nestor încerca o descriere mai detaliată a migrației celtice⁸. Pe baza răspândirii geografice și a poziției cronologice a descoperirilor celtice, Nestor diferenția o grupă databilă în LTB, care ar fi venit pe valea Mureșului și s-ar fi stabilit în regiunea Mureș-Târnava-Olt și o altă grupă care ar fi migrat în LTC pe valea Someșului și s-ar fi stabilit în regiunea Clujului. În comparație cu Pârvan, Nestor „împarte” rolul în dezvoltarea culturii dacice între celții din Transilvania și traco-geții din teritoriul

³ Reinecke 1898, p. 306; Reinecke 1902, p. 61.

⁴ F. Pulszky 1897, în special p. 208-224 ; L. Márton 1906.

⁵ Kovács 1911.

⁶ O privire mai detaliată asupra dezvoltării relațiilor dintre ideologie și istorie oferă lucrările lui L. Boia: Boia 1995, Boia 1997.

⁷ În continuare după Pârvan 1926, p. 459-469.

⁸ În continuare după Nestor 1937-1940, p. 179-182.

extracarpatic⁹. Aceștia ar fi avut o influență cel puțin tot atât de puternică cât cea celtică în dezvoltarea civilizației dacice.

Pârvan și Nestor au fixat astfel în lucrările lor setul de întrebări referitoare la prezența celtică în Transilvania, și anume momentul și direcția migrației, împărțirea regională și cronologică pe grupe, precum și relația între noii veniți și populațiile autohtone, cu toate că centrul de greutate al cercetării se va plasa mai mult pe aceasta din urmă.

Nu trebuie lăsată deoparte nici importanta contribuție a lui M. Roska¹⁰. Catalogul său din 1944 numără 147 de descoperiri, și rămâne prin aceasta prima încercare valabilă de a aduna toate informațiile referitoare la celții din Transilvania, deși multe dintre materialele date sub numele de celtice aparțin în realitate altor epoci¹¹.

După cel de-al doilea război mondial numărul siturilor cu material celtic cercetate s-a înmulțit considerabil. Amintim în acest sens importante contribuții ale lui K. Horedt, care prin săpăturile sale de la Morești dintre anii 1951-1965 a cercetat și publicat primele informații despre o așezare celtică. La acestea se adaugă publicațiile sale dedicate materialelor de la Toarcia și Dipșa¹².

În 1961 s-a descoperit întâmplător bogatul mormânt „princiar” de la Ciumești¹³.

În același timp, noile cercetări au arătat că, pe lângă ceramica lucrată la roată, de tip celtic, cu analogii evidente în Europa centrală și de vest, a apărut, foarte des în aceleași complexe, și un alt tip de ceramică, lucrată cu mâna, cu analogii mai mult sau mai puțin clare în ceramica așa numită hallstattiană, de tradiție locală.¹⁴ Încercarea de a ordona acest tip de ceramică, de a-l atribui etnic și în același timp problema stabilirii raporturilor inter-etnice, plecând de la premiza că fiecare tip de descoperiri are o relevanță etnică, marchează cea de-a doua etapă a cercetărilor. În lucrarea sa despre așezările din perioada Latène mijlocie din Transilvania, Horedt observase deja că ar exista o continuitate de forme în ceramica de tradiție hallstattiană, mergând până în perioada dacică clasică (secolele II-I a. Chr, ceramica „dacică”), fără să susțină neapărat și o continuitate etnică¹⁵.

În perioada imediat următoare se observă în literatura de specialitate o pregnantă influență ideologică, centrul de greutate fiind transferat pe cercetarea „geto-dacilor”, de multe ori problematica celtică având un loc secundar. Așa apare teoria asimilării „populației străine” de către „populația geto-dacă”, cu tradiție în Hallstatt.

⁹ Nestor 1932, p. 151-155.

¹⁰ Și în lucrarea sa din 1942 publicase 138 de descoperiri celtice.

¹¹ Roska 1944. La inventarierea descoperirilor pentru catalogul său Roska s-a bazat și pe informații neverificate sau piese din colecții particulare, astfel că o parte dintre „descoperirile celtice” aparțin în realitate altor epoci; pentru critica repertoriului lui Roska vezi și Zirra 1971, p. 172 și urm.

¹² Horedt 1979; Horedt 1965, p. 56-59.

¹³ Rusu 1969; Rusu, Bandula 1970.

¹⁴ Horedt 1965, p. 54.

¹⁵ *Ibidem*, p. 73.

Un promotor al acestei teorii este I. H. Crișan, care scria că, încă de la sosirea celților în Transilvania, s-a început asimilarea lor de către daci așa încât în secolul II a.Chr. ei nu mai puteau fi depistați arheologic¹⁶. Plecând de la descoperirile de înmormântări „dacice” în necropolele celtice, Crișan dezvoltă ipoteza că „după ce animozitățile, inerente instalării prin forța armelor, s-au liniștit, între cuceritori și cucerii s-au instalat relații de bună vecinătate, au avut loc împrumuturi și influențări reciproce. Celții s-au amestecat cu autohtonii daci încă de la venirea lor. Ei și-au exercitat, după cum se pare, dominația politică doar asupra acelor zone pe care le-au cucerit efectiv, fără să și-o fi extins asupra întregii Transilvanii”¹⁷.

În studiul său din 1973, în care analiza critic inventarul așa-numitului mormânt de la Silivaș, Crișan avea în vedere și problematica celtică din Transilvania, în general, realizând atât un repertoriu al descoperirilor (cu 83 de descoperiri și alte 4 nesigure), cât și o cartare generală. Pe baza acestora, el distingea trei grupe de celți: una în nord-vestul Transilvaniei, făcând parte din grupa mai mare a celților din Câmpia Tisei, ca și ce-a de-a doua, mai mică, din jurul Aradului, și una mare localizată în centrul Transilvaniei. Între cele trei grupe nu ar exista deosebiri relevante, cronologice (materialele din toate cele trei grupe se datează în LTB2-C) sau în ritul funerar (necropolele plane birituale sunt, de asemenea, reprezentate în toate regiunile)¹⁸.

În studiul monografic al necropolei de la Ciumești, V. Zirra a avut în vedere și problema raporturilor dintre celții și „autohtonii” din Transilvania¹⁹. Între 1962 și 1965 cercetase, pe lângă necropola cu 35 morminte atribuite celților și trei dacilor, și așezările din apropiere, de la Ciumești și Berea. Pe baza distribuției procentuale a materialelor, respectiv a ceramicii lucrate la roată și de mână, în cele două așezări, V. Zirra ajungea la concluzia că așezarea contemporană cimitirului de la Ciumești este celtică, în timp ce aceea de la Berea ar fi dacică. Pe baza acestor cercetări și spre deosebire de Crișan, Zirra nu împărtășește teoria asimilării celților de către daci. Teoriile sale cunosc totuși o anumită fluctuație: dacă în 1967 scria de „raporturi relativ egale între cele două populații”, în 1972 este de părerea că, la venirea celților dacii se găseau într-un stadiu „hallstattian” inferior noilor veniți și că „în aceste condiții este greu de crezut că cuceritorii celți vor fi fost atât de idilic umani încât să-și împartă bunurile materiale și spirituale și să accepte o viețuire în comun pe picior de egalitate cu autohtonii”²⁰. Sfârșitul „conviețuirii” daco-celtice e imaginat de același autor în mai multe scenarii: retragerea pașnică a celților în fața

¹⁶ Crișan 1971, p. 149-164.

¹⁷ Crișan 1973b, p. 69.

¹⁸ Catalogul descoperirilor: Crișan 1973b, p. 50-65; împărțirea regională, idem, p. 68 și urm. Încă în 1969 M. Rusu realizase în articolul său despre mormântul princiar de la Ciumești un catalog al descoperirilor celtice (cu 65 puncte), care nu conține complexe mixte cu ceramică în cea mai mare parte dacică, ci „nur die Friedhöfe, Gräber und Einzelfunde, die ausschließlich den Kelten zugeschrieben werden können”; cf. Rusu 1969, p. 298-300 (citat p. 298).

¹⁹ Zirra 1967, p. 107.

²⁰ Zirra 1972, p. 191; aceeași teorie și în studiul său din 1971, p. 216.

dacilor „besonders die Kelten Siebenbürgens [konnten] der Entstehungskraft der Daker aus dem Bergland und der Gebirgsgegend nicht mehr standhalten” sau pe cale războinică „die Daker [hätten] im Schaffungsaufbrausen ihrer neuen Zivilisation sämtliche Probleme mit den Kelten, [...] kriegerisch gelöst”²¹.

V. Zirra publică în 1971 singura mare sinteză asupra locuirii celtice din Transilvania, Crișana, Banat și alte regiuni ale României. Autorul diferențiază 6 grupe regionale și cronologice („Untergruppen”) în interiorul arcului carpatic, datate în perioada LTB-C2. Materialele datate în LTA sau LTD sunt interpretate ca importuri înaintea, respectiv după migrația celtică²². În 1976, Zirra mărește lista descoperirilor de materiale celtice la 150 (deși cartarea sa cuprinde numai 132 de puncte)²³.

Zona cea mai intens cercetată se află în nord-vestul României, mai ales în regiunea orașului Carei. În urma numeroaselor cercetări din această zonă prin săpături arheologice sau periegeze I. Némethi definea în 1975 un așa-numit „facies Laténien” în nord-vestul României, cu propriile forme ceramice (împărțirea tipologică este publicată în 1988)²⁴. O descoperire foarte importantă din această regiune este marea necropolă celtică de la Pișcolt (cu 185 de morminte), cercetată prin săpături sistematice între 1970 și 1977 și publicată de același autor între 1988-1993²⁵. Pe baza materialului publicat de Némethi au apărut în această perioadă primele studii mai cuprinzătoare despre cronologia internă a descoperirilor cu materiale celtice din Transilvania, cu toate că alte două mari necropole celtice recent cercetate (Fântânele și Remetea Mare) au rămas nepublicate²⁶. Unul dintre studiile cronologice bazate pe materialele de la Pișcolt cunoscute până în 1975 este cel al lui Bujna din 1982²⁷. În 1993 apare studiul lui Némethi asupra cronologiei interne a cimitirului de la Pișcolt, iar în 1997 studiul critic al lui V.V. Zirra, pe baza analizei combinatorii a inventarelor mormintelor din aceeași necropolă²⁸.

Discuția asupra cronologiei marchează a treia etapă a cercetării problematicei celtice. Mai ales după 1990, studiile apărute sunt doar prezentări de descoperiri din periegeze sau săpături sistematice, lipsite de alte interpretări.

Ultima privire generală asupra locuirii celtice se găsește la Némethi în 2002, unde autorul se distanțează de teoria asimilării celților de către daci și de atribuirea etnică a ceramicii lucrate cu mână²⁹.

²¹ *Ibidem*, p. 214-216.

²² *Ibidem*, p. 179-206.

²³ Zirra 1976c, p. 5, harta 4.

²⁴ Némethi 1975; Némethi 1988b.

²⁵ Némethi 1988, p. 49-75; idem 1989, p. 75-115; idem 1992, p. 59-112; idem 1993, p. 117-129.

²⁶ Vezi în catalog nr. 114 și 196.

²⁷ Bujna 1982, p. 318.

²⁸ Némethi 1993; V. V. Zirra 1997, cu deoseb. p. 128-134 și tabelul I.

²⁹ Némethi 2002, p. 68 și urm.; vezi, de asemenea, M. Babeș 2001, în special p. 514-516, care citează date statistice din lucrarea de licență realizată de Laura Voinescu (Dietrich) la Universitatea din București.

STADIUL CERCETĂRIILOR ȘI CHOROLOGIA DESCOPERIRILOR CELTICE ÎN SPAȚIUL INTRACARPATIC

Am amintit deja în istoricul cercetărilor că numărul descoperirilor celtice din Transilvania variază la diferiți autori, deși tendința generală este de creștere prin adăugarea noilor descoperiri; de asemenea, diferența dintre numărul mare de descoperiri întâlnit la Roska în 1944, și numărul mic din catalogul lui Rusu din 1969 e surprinzătoare (fig. 1).

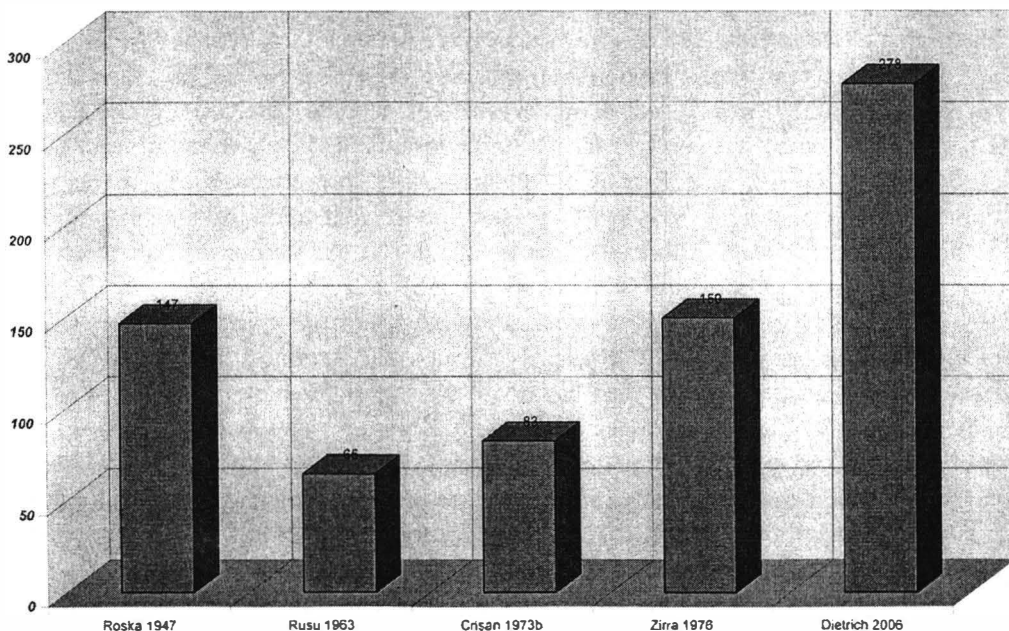

Fig. 1. Numărul descoperirilor celtice în partea românească a Bazinului Carpatic, după diferiți autori.

La cele 150 de puncte publicate de Vlad Zirra în 1976 am adăugat în lucrarea de față și altele mai noi, publicate sau doar semnalate în literatura de specialitate, ajungându-se la un număr de 278 descoperiri cu materiale celtice sau cu caracter mixt.

În anii 70, disputa dintre V. Zirra și I. H. Crișan era legată mai ales de răspândirea regională a „grupelor de celți”. Deși cartările celor doi autori sunt surprinzător de asemănătoare, interpretările sunt diferite, Crișan postulând existența a 3 grupe, nediferențiate cronologic, iar Zirra a 6 grupe de celți: pe valea centrală a Mureșului, în Podișul Transilvaniei, în regiunea Nir-Carei, în jurul orașului Oradea, în Câmpia Transilvană (Dezmir, Jucu de Sus, Apahida) și în Bistrița-Năsăud³⁰. Cele 6 grupe s-ar diferenția atât regional, cât și cronologic sau prin conținut „Diese

³⁰ A se compara harta descoperirilor la Crișan 1971, fig. 1 și la Zirra 1976 c, fig. 4; pentru împărțirea pe grupe v. și Zirra 1971, p. 178 și passim.

Untergruppen werden chronologisch oder durch die geographische Lage der Funde oder durch ihren kulturellen Inhalt gesondert”³¹.

Deși autorul comentează poziția geografică și cronologică a fiecărei grupe în parte, la o privire mai atentă se poate observa că, de fapt, nu aduce nici un argument, cronologic sau geografic pentru a-și justifica împărțirea. În fig. 2 am rezumat sub forma unui tabel, pentru comparație, argumentele lui V. Zirra.

O privire pe tabel reflectă clar datarea unitară a grupelor între LT B-C2. Singura excepție este grupa Oradea/Giriș/Diosig al cărei sfârșit poate fi fixat în mare în LTC.

Nu sunt descrise tipurile directe (*die Leittypen*) specifice fiecărei grupe. De exemplu, în cazul grupei din Podișul Transilvaniei sunt făcute analogii cu ceramica lucrată la roată din vest, fără ca acestea să fie specificate. Din analiza tabelului reiese că nu diferențele cronologice sau tipologice sunt principalele criterii pentru clasificarea lui V. Zirra. Deosebiri de rit funerar se observă numai în două cazuri, și anume: la prima grupă lipsesc mormintele în urnă, iar grupa a cincea cuprinde numai morminte de incinerare în groapă. Nici pe harta descoperirilor nu se pot observa șase grupe regionale, ci două sau cel mult trei dacă se iau în considerare descoperirile din jurul Aradului³².

Grupa	Locul descoperirilor	Încadrarea cronologică	Rit funerar	Criterii tipologice	p.
1. „Untergruppe Pecica-Arad“	Pecica, Pecica-Semlac, Vârșand, Aradul Nou, Arad-Ceala, Arad-Gai	LT B-C2	înhumație și incinerare în groapă	- „Gemisch von keltischen scheibengedrehten Gefäßen und handgearbeiteten kegelstumpfförmigen Töpfen und Schüsseln. Einige der Gefäße scheinen einheimisch zu sein; andere finden Ähnlichkeiten in den Szentes-Vekerzug-Gräbern. Ziemlich zahlreich sind auch die Flaschengefäße mit älteren Profilen, Situlagefäße mit Graphit, Schüsseln und linsenförmige und doppelkonische Terrinnen.“	179-182

³¹ *Ibidem*.

³² V. Zirra 1976 c, fig. 4.

2. „Untergruppe aus der Hochebene Siebenbürgens“	LT timpuriu: Mediaș, Dupuș, Hațeg, Sibiu, Vorumloc, Murgeni, Brașov, Râșnov, Silivaș, Toarcia, Vurpăr, Rupea, Heria, Ocna Sibiului, Valea Hațegului, Peșelca LT mijlociu: Aiud, Cristurul Secuiesc, Săndulești, Cetea, Blaj, Bandul de Câmpie, Uroiș, Micăsasa, Ațel, Bratei-Ațel, Veșel, Moșna, Piatra Roșie	LT B-sec. al II-lea (LT C2, vezi Zirra 1971,fig.3)	înhumatie, incineratie în urnă, incineratie în groapă (în text sunt amintite numai mormintele de incineratie în groapă, cf. fig. 7 și 14 cu lista descoperirilor	-în afară de obiectele din metal nu se descriu celelalte tipuri, cf. fig. 3 -spațiul de răspândire același cu al „agathyrilor“: Aiud -akinakes în mormânt celtic de sec. al III- lea; Gâmbaș o lance celtică în mormânt scitic	182-189
3. „Untergruppe Carei/Nir“	Ciumești, Sanislău, Foeni, Dindești, Valea lui Mihai, Curtuișeni,	LT B2-C2	înhumatie, incineratie în groapă, mai rar incineratie în urnă, toate necropolele birituale	„Die scheibengedrehte keltische Keramik ist von doppelkegelförmigen Gefäßen mit mehr oder weniger gebogenen Wänden, Linsenflaschen mit fortgeschrittenen Profilen, kegelstumpfförmigen Terrinnen oder mit Absatz, Schüsseln mit eingezogenem Rand oder s- profiliert. [...] Ziemlich häufig sind die doppelkegelförmigen schlanken oder niedrigen Kannen mit etwas hochgezogenen Henkeln, diese Henkel sind manchmal verdoppelt. Die niedrige, tassenähnliche Kannenform stellt wahrscheinlich eine Annahme der	189-195

				<p>scheibengedrehten Tasse thrakischen Ursprungs dar, die im Vekerzug-Tápioszle Milieu erscheint.“ (191)</p> <p>-în spațiul dintre Câmpia Nirului și a Tisei apar cești și câni cu toartă (numai în LTC); acestea ar proveni din spațiul thraco-grecesc și ar fi preluate în Vekerzug (195)</p> <p>-ceramica care nu este celtică din așezări și morminte nu este neapărat dacică, ar putea fi și de tradiție hallstattiană (194 urm.)</p>	
4. „Untergruppe Oradea/Giriș/Diosig”	Oradea-Salca, Oradea, Secuieni, Giriș-Tărian, Sânton, Sântandrei, Sălacea, Otomani, Diosig	LT B-C	inhumație, incinerație în groapă, posibil și incinerație în urnă	<p>- Giriș: Mormintele 12 și 18 cu vase biconice lucrate cu mâna, cu aspect „hallstattian”</p> <p>→ în mormântul 18 o „handgearbeitete Tasse mit gewölbten Wänden und einem bandförmigen, etwas erhöhten Henkel“ cu analogii cu o piesă „de aspect scitic“ de la Sanislău (Carei/Nir) (198)</p>	195-198

Fig. 2. Gruparea teritorială a descoperirilor celtice din Transilvania după Vlad Zirra (1971).

Având în vedere critica adusă se pune întrebarea: pe ce criterii au fost diferențiate cele 6 grupe regionale? Pe lângă împărțirea strict geografică a descoperirilor în trei grupe, Zirra atrage de mai multe ori atenția în studiul său asupra analogiilor și a unei așa-numite continuități în ceramica lucrată cu mâna din perioada hallstattiană. Plecând de la comparația între tipurile directe așa-numite hallstattiene și răspândirea lor regională, autorul stabilește pe aceleași criterii împărțirea grupelor cu descoperiri celtice (vezi și ultima coloană „Criterii tipologice” în tabelul fig. 2)³³. Acestea par a fi cele mai importante argumente pentru diferențierea pe

³³ Tendința ar fi, după V. Zirra, foarte evidentă în cazul grupeii din Câmpia Înaltă a Transilvaniei, al cărei spațiu de răspândire ar coincide cu cel al agatyrșilor (grupul Ciumbud); pentru grupa Oradea/Giriș/Diosig s-ar găsi analogii în ceramica scitică iar pentru grupa Pecica-Arad în cultura Szentes-Vekerzug. Pentru grupa Carei/Nir se fac trimiteri în mediul cultural Vekerzug-Tápiószele.

grupe, regăsite sub formularea „kultureller Inhalt”. Din punct de vedere metodologic, este problematică și alegerea criteriilor diferite pentru fiecare grupă, în parte tipologice, în parte cronologice sau geografice, nu însă unitare.

Dificultatea de a demonstra continuitatea tipurilor directe din perioada hallstattană și influența lor asupra ceramicii celtice este evidentă și va fi discutată pe scurt mai jos.

Un alt argument decisiv împotriva grupării regionale a lui V. Zirra îl constituie cartarea actualizată (278 puncte) a descoperirilor celtice din Transilvania, Banat și Crișana (fig. 3). Pe hartă nu se pot recunoaște cele șase grupe regionale (fapt datorat poate și stadiului cercetării din anii 70). Se pot observa doar două mari grupe: prima în nord-vestul României, în spațiul dintre Someș și Criș, aparținând marii grupări celtice din Câmpia Pannoniei, și a doua în Câmpia Întăită a Transilvaniei. Descoperirile de pe valea Mureșului, interpretate de Zirra ca „*Untergruppe*” reprezintă probabil o a doua rută în migrația celtică în Transilvania, mai ales că descoperirile din jurul Aradului sunt datate mai timpuriu decât cele din centrul Transilvaniei.

Se pot observa clar cele două spații de locuire; singura excepție o fac descoperirile de la Dăbâca (o necropolă și descoperiri izolate, Cat. nr 96-97), situate între cele două mari grupe. O explicație a acestui gol pe harta descoperirilor ar fi legată de stadiul cercetărilor, o alta de factorii (geografici sau de altă natură) care ar fi împiedicat așezarea celților și pe acest teritoriu. De asemenea, densitatea locuirii din zona Careiului (zona fiind mai intens cercetată de către I. Némethi), în comparație cu celelalte regiuni, ar putea fi doar o imagine a stadiului actual al cercetărilor.

Pe harta actualizată am cartat așa-numitele faze cronologice, cu datările fiecărui complex, după indicațiile din literatura de specialitate. Pe hartă nu se pot observa preferințe regionale în diferitele faze Latène. Descoperiri date în LTB se găsesc în toate regiunile, fără excepție, și continuă în LTC. Este greu de stabilit o direcție a migrației celtice în sensul unei concentrări a descoperirilor de caracter mai timpuriu de-a lungul râurilor sau pasurilor montane. Doar în regiunea Aradului sunt concentrate descoperiri mai timpurii, ceea ce ar fi un indiciu pentru direcția migrației celtice. În același timp, materialele din împrejurimile Brașovului, date în LTB, sau cele din regiunea pasurilor din Carpații meridionali, nu indică neapărat direcția de venire (datorită și lipsei descoperirilor de materiale cu caracter asemănător din Muntenia și Oltenia), ci sunt probabil urme lăsate în cursul migrației³⁴. Nu se poate vorbi totuși de o stabilire a celților în zona de sud-est a Transilvaniei, descoperirile fiind sporadice. Cea mai mare parte a complexelor cu material celtic se datează în LTC, sau mai general, în secolele III-II a. Chr; cele mai timpurii, date în LTB sunt rare, iar în LTA nesigure (poate cu excepția fibulei de la Pecica)³⁵. Există, de asemenea, doar două complexe cu material databil în LTC-LTD, iar în LTD lipsesc cu desăvârșire³⁶.

³⁴ Toarcla (jud. Brașov) este cea mai sudică descoperire de caracter celtic (un mormânt cu car de luptă), probabil rezultatul unor posibile conflicte. Pentru literatură v. catalogul descoperirilor.

³⁵ Vezi catalog.

³⁶ Nu sunt publicate încă marile necropole de la Remetea Mare și Fântânele, care ar putea modifica eventual aceste date.

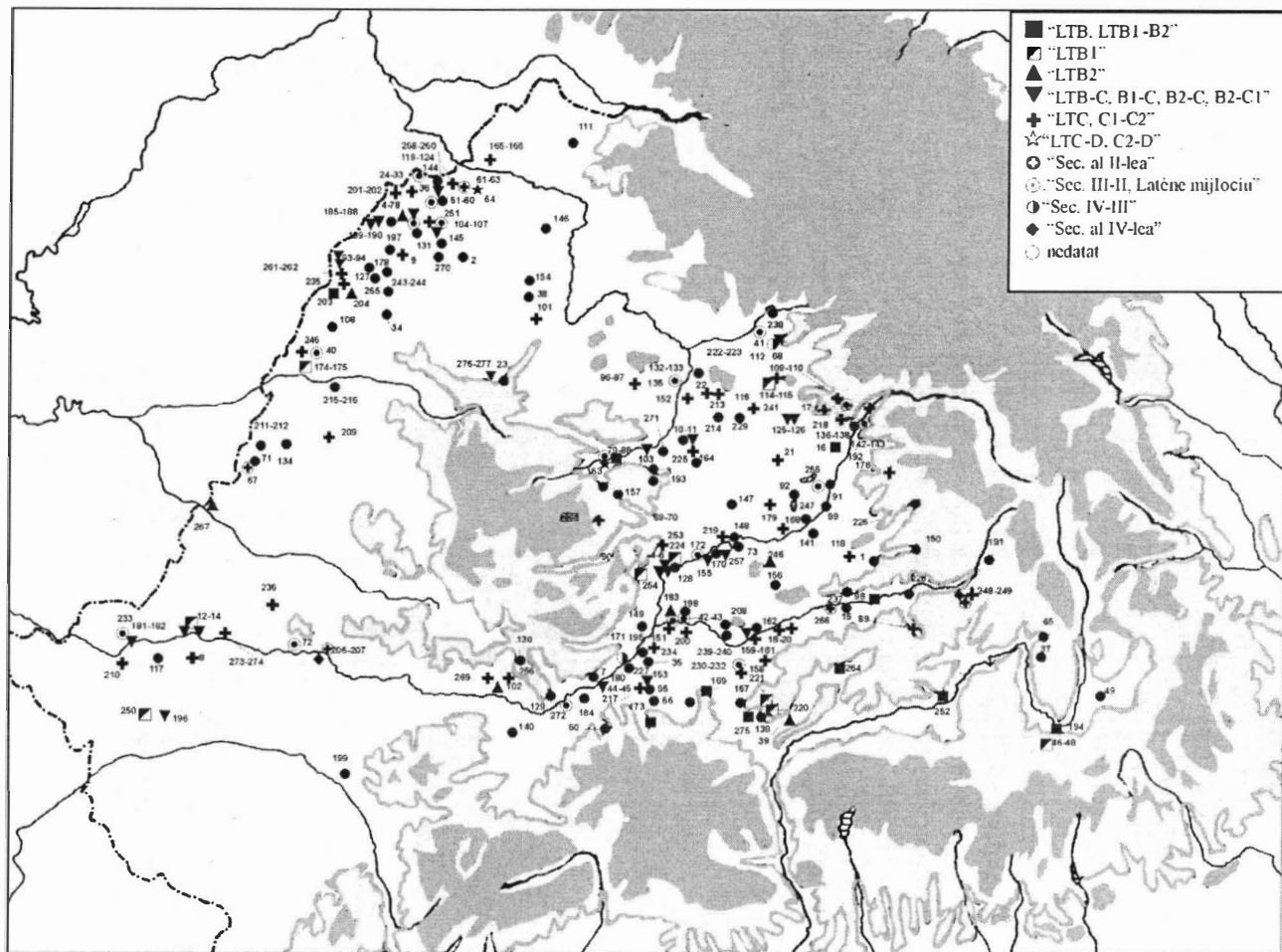

Fig. 3. Cartarea pe faze a descoperirilor celtice din Transilvania, Banat și Crișana.

OBSERVAȚII ASUPRA SITUAȚIEI STATISTICE ȘI A CRONOLOGIEI

Din totalul de 278 de puncte cu descoperiri de caracter celtic, 107 sunt așezări, dintre care 87 au fost evidențiate în urma sondajelor și săpăturilor sistematice și 20 prin cercetări de suprafață (fig. 4-5). Așezările sunt dispuse mai ales pe cursul râurilor, unde condițiile pentru aprovizionarea cu apă și pentru practicarea agriculturii erau mai prielnice. De asemenea, râurile erau importante căi de comunicație și transport³⁷.

Numai în 50 de cazuri există în literatura de specialitate informații mai exacte asupra dispunerii geomorfologice a așezărilor (acestea au fost ilustrate sub forma diagramei din fig. 6). După cât se pare, în foarte multe cazuri așezările sunt situate pe terasele râurilor sau în imediata apropiere a acestora, de altfel locuri preferate în întreaga preistorie. Dispunerea pe terasele înalte oferea nu numai un sistem natural de apărare, ci și premise avantajoase desfășurării unor variate activități economice. În mod surprinzător, în 7 cazuri așezările sunt dispuse în ținuturi mlăștinoase. Este posibil ca mlaștinile actuale să fi fost în vechime văi inundabile, transformate ulterior în urma acțiunii factorilor climatici și geografici.

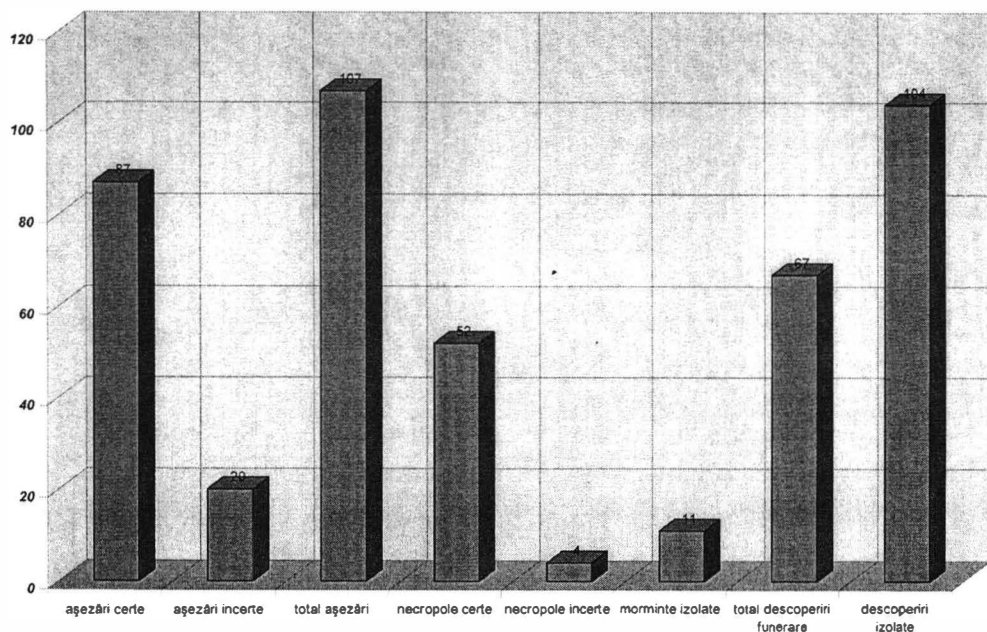

Fig. 4. Distribuția siturilor pe categorii de descoperiri.

³⁷ Această tendință ar fi mult mai bine de observat pe o hartă regională mai amănunțită, cu rețeaua hidrografică completă.

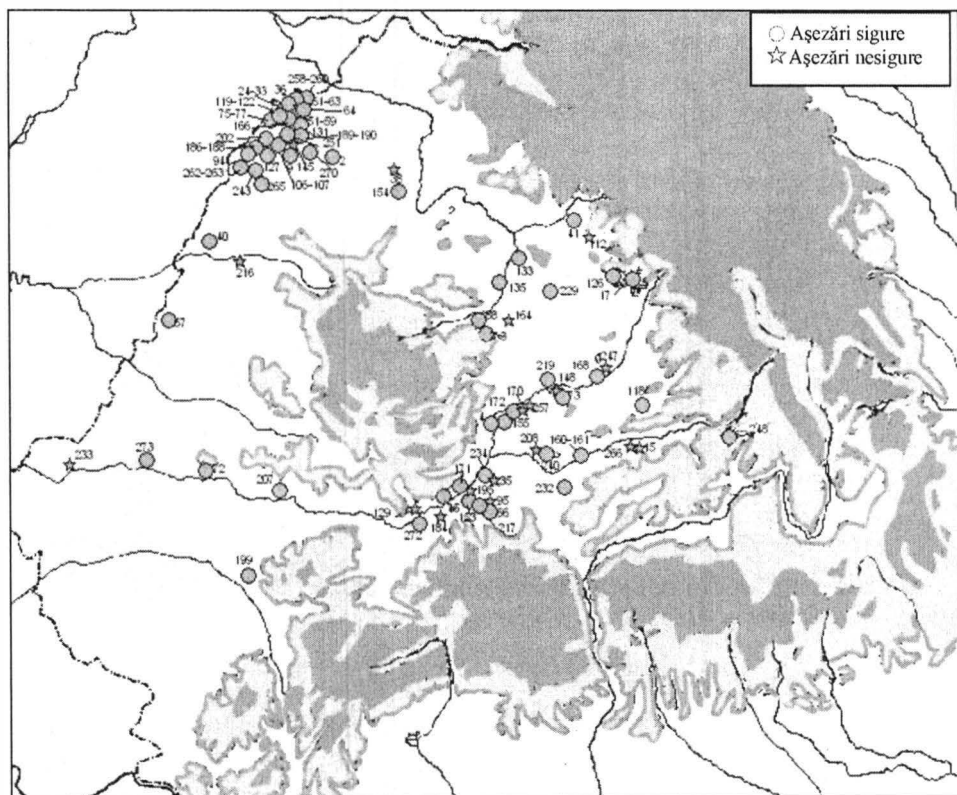

Fig. 5. Cartarea așezărilor celtice din Transilvania, Banat și Crișana.

Cele 13 așezări din zona Careiului, dispuse pe dune de nisip, reprezintă probabil adaptări la condițiile geomorfologice ale regiunii; și necropolele sunt dispuse în această regiune pe dune de nisip (de exemplu Pișcolt).

Lipsește cu desăvârșire așezările fortificate, deși o cercetare mai intensă ar putea scoate la suprafață unele elemente de fortificație, mai greu de observat (de exemplu palisade sau/și șanțuri de apărare). O posibilă excepție ar putea fi așezarea de la Ciumești, unde în cadrul cercetărilor din 1965 s-a observat prezența unui șanț, lat de 1,00-1,25 și adânc de 0,50 cm, pe direcția nord-sud, cu traseu arcuit, care împrejmuea probabil teritoriul așezării. Nu este sigur dacă șanțul a folosit la fortificarea așezării sau dacă este contemporan cu aceasta³⁸.

Numărul mic al așezărilor cercetate în suprafață mai mare (Ciumești, Morești, Lancrăm, Șeușa, Vladimirescu) nu permite alte observații privitoare la structura internă, funcționalitate, la relațiile din interiorul concentrării microregionale de așezări (*Siedlungskammer*) sau relația între așezări mai mari și ferme izolate (*Einzelgehöfte*)³⁹.

³⁸ Zirra 1980, p. 61.

³⁹ Cf. Rustoiu 2002.

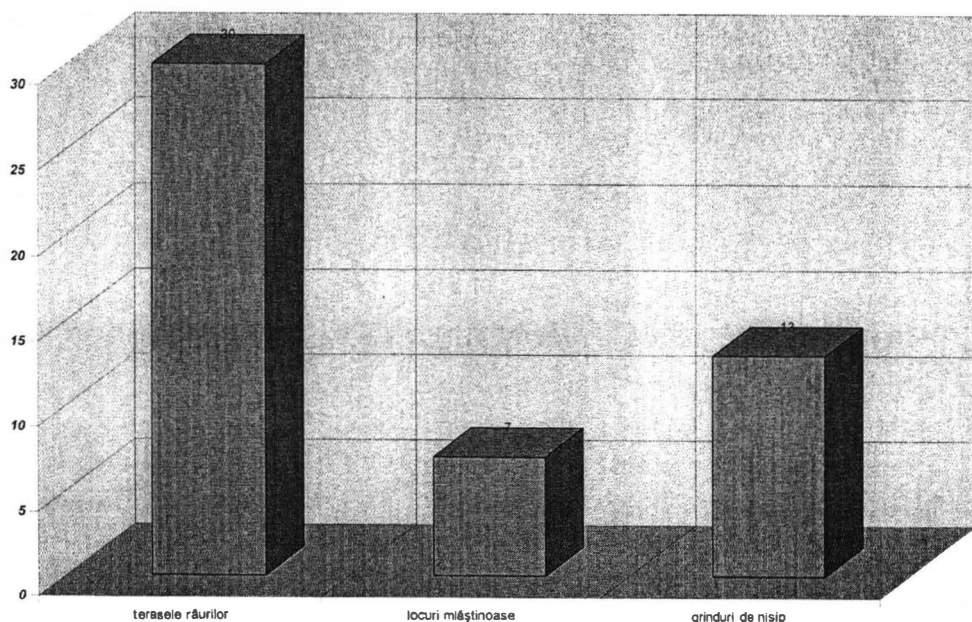

Fig. 6. Distribuția așezărilor după poziția topografică.

În comparație cu 107 așezări, există un număr mai mic (67) de descoperiri cu caracter funerar (fig. 4). Dintre acestea, în 52 de cazuri se poate vorbi de necropole, unele foarte mari (Pișcolt, 185 morminte; Fântânele, peste 100 morminte). În 4 cazuri caracterul funerar este nesigur. 11 sunt descoperiri funerare izolate (probabil provenind din necropole mai mari distruse sau necercetate). Trei rituri funerare sunt prezente în toate regiunile, relativ nediferențiate cronologic: incinerarea în urnă, incinerarea în groapă și înhumarea, așa încât o împărțire pe grupe ca cea a lui V. Zirra nu este posibilă (fig. 7).

PROBLEME DE CRONOLOGIE

Primele lucrări științifice asupra cronologiei epocii Latène, de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX-lea (Tischler și Reinecke), au avut ca punct de plecare materialul arheologic din vestul și centrul Europei, mai ales din Germania de sud, pe baza căruia Reinecke a alcătuit binecunoscutul său sistem cronologic.

În lipsa unui sistem cronologic propriu sau a unei cercetări mai extinse, în cercetarea românească s-au folosit o lungă perioadă de timp atât analogiile, cât și încadrările cronologice ale lui Reinecke, relaționate cu materialul celtic din Transilvania⁴⁰. Pe lângă sistemul cronologic propus de Reinecke, în România s-au

⁴⁰ Vezi nota 1.

folosit și variantele propuse de Krämer și Polenz⁴¹. Folosirea relativ necritică a acestor sisteme cronologice a cauzat mai multe probleme. Una dintre ele este rezultată din contradicțiile dintre cronologiile lui Krämer și Polenz. Împărțirea lui Krämer a fazei LTB în subfazele B1 și B2, și cea a lui Polenz a fazei LTC în C1 și C2 sunt făcute pe baze diferite, așa încât tipurile de obiecte tipice pentru faza B2 la Krämer sunt aceleași sau foarte asemănătoare cu cele din faza C1 la Polenz. Mai ales datarea exactă a brățărilor cu ove (*Hohlbuckelringe*), care sunt frecvente și în România, este problematică, părerile fiind împărțite. La Krämer, acestea sunt tipuri de obiecte specifice fazei B2, în timp ce la Polenz sunt datate general în LTC⁴².

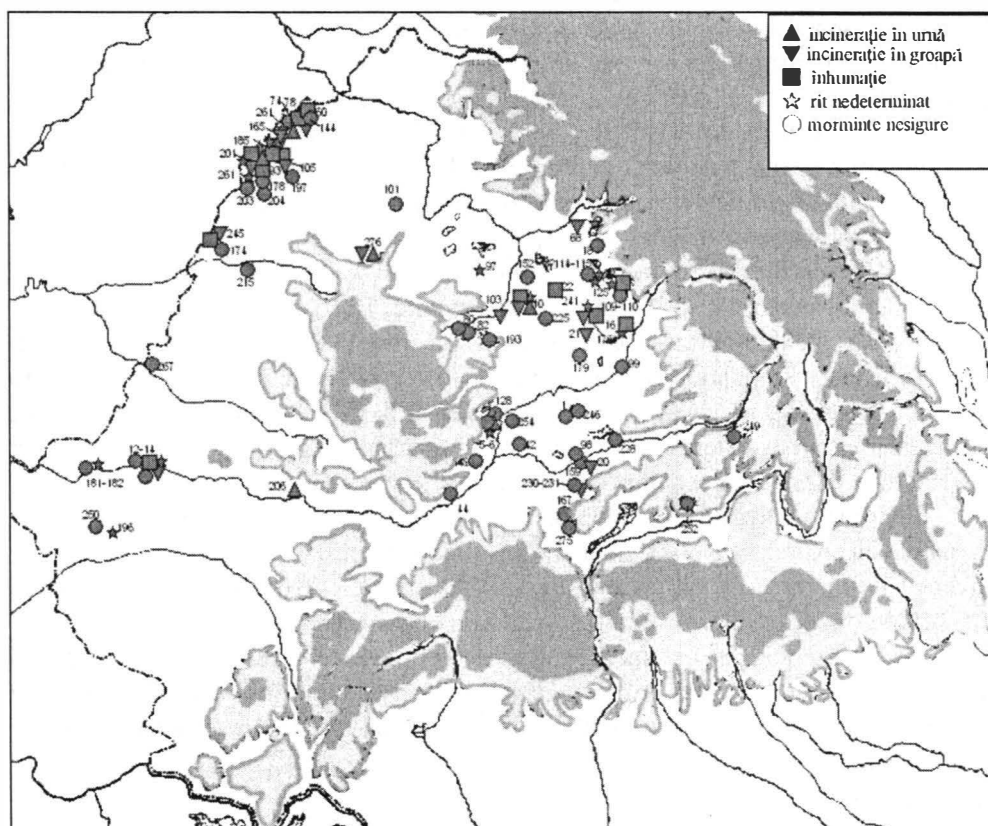

Fig. 7. Cartarea descoperirilor funerare celtice din Transilvania, Banat și Crișana.

Diferențele evidente dintre cele două sisteme cronologice sunt cauzate de metodele diferite utilizate în alcătuirea lor. La Polenz, principalul indicator cronologic este linia de evoluție a fibulelor din perioada mijlocie a epocii Latene,

⁴¹ De exemplu la Zirra 1971.

⁴² Vezi Krämer 1962, fig. 1.

punctul de plecare fiind combinația statistică a fibulelor din necropola de la Dietzenbach (Hessen). Criteriul tipologic principal este piciorul fibulei, care își reduce lungimea (devine mai scurt) din LTC 1 în LTC2 așa încât „aus dem vorher eher rechteckig trapezförmigen Fusausschnitt nur ein spitzwinklig-dreieckiger wird”⁴³. La această linie de evoluție sunt raportate și dateate și celalte tipuri de obiecte. Spre deosebire de Polenz, Krämer considera că nu fibulele din perioada mijlocie a Latène-ului sunt indicatoare cronologice, ci brățările (*Ringschmuck*)⁴⁴. În urma analizei necropolelor plane din Bavaria de sud, Krämer construiește un sistem cronologic pe baza evoluției brățărilor (ca principal indicator cronologic) și, observând asocierea lor cu materiale mai timpurii sau mai târzii în LTB după Reinecke, subdivide faza în LT B1 (mai timpurie) și B2 (mai târzie)⁴⁵.

Așa cum însuși Kramer sublinia, cele două sisteme cronologice nu se pot folosi simultan în alcătuirea unei cronologii și, în această formă, nu se poate vorbi de o trecere de la faza LTB2 (Krämer) la LTC1 (Polenz), pentru că aceste faze aparțin unor sisteme cronologice diferite, realizate prin metode diferite⁴⁶. Cu toate aceste dificultăți, în cercetarea românească s-au folosit simultan, fără o atitudine critică, cronologiile lui Krämer și Polenz.

O altă problemă în racordarea cronologiei spațiului intracarpatic la cea central europeană o constituie materialul ceramic. Dacă pentru o mare parte din obiectele din metal s-au putut găsi analogii în forme și datare în Europa Centrală, nu același lucru se poate spune despre tipurile ceramice, cu analogii mai evidente în Ungaria sau fosta Cehoslovacie⁴⁷. Din această parte au venit primele impulsuri în realizarea unui sistem cronologic separat de cel central european, luate în considerație în parte de cercetarea românească⁴⁸.

J. Bujna analiza în 1982 necropolele cu material celtic din interiorul arcului carpatic, încercând să obțină rezultate privitoare la structura socială reflectată în inventarul funerar⁴⁹. Pentru aceasta a luat în considerație 910 complexe arheologice cu caracter funerar, dintre care 502 încadrabile cronologic⁵⁰. Și în acest caz, Bujna a întâmpinat probleme în sincronizarea tuturor sistemelor cronologice existente: „Schwierigkeiten, die bisher ausgearbeitete relativ-chronologische Periodisierung auf den untersuchten archäologischen Raum zu applizieren und verschiedene Systeme zu synchronisieren”⁵¹.

⁴³ Polenz 1978, p. 188.

⁴⁴ Krämer 1985, p. 24, 27, 29.

⁴⁵ Krämer a definit în 1962, p. 305, faza B2 mai amănunțit, iar în 1985, p. 19-21 și faza B1.

⁴⁶ Vezi tabelul cronologic la Krämer 1985, p. 17, fig. 3, unde faza LTC 1 nu există.

⁴⁷ De exemplu Zirra 1971, p. 13-16, în special p. 25; Horedt 1964, p. 73 urm.

⁴⁸ Némethi 2000a, p. 64, în parte V.V. Zirra 1997, p. 136 (cu discuția mai jos în articol), cu privire la cronologia necropolei de la Pișcolt.

⁴⁹ Bujna 1982, p. 312-315.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 315 urm.

⁵¹ *Ibidem*, p. 319.

Pentru a depăși aceste dificultăți, Bujna a încercat alcătuirea unui sistem cronologic propriu pentru întreg spațiul intracarpatic, plecând de la studiul său inițial. Folosind metoda statistică combinatorie, el a analizat 124 complexe închise, fiecare cu cel puțin trei indicatori cronologici relevanți, împărțite pe categorii (morminte cu arme și morminte fără arme)⁵².

Rezultatul demersului a fost concretizat în două tabele combinatorii, interpretate în sensul unei împărțiri foarte detaliate pe faze a cronologiei tradiționale a epocii Latène⁵³. În mod asemănător cu Krämer, și Bujna a acordat fibulelor ca indicatori cronologici o importanță foarte mare: „*Die übrigen Formen bilden mit den signifikanten Fibeltypen bestimmte Typen-Stilhorizonte, jedoch manche dieser Typen kommen auch im nachfolgenden Horizont vor*”⁵⁴. Bujna postulează, pe lângă o împărțire a fazei LTB2 în B2a și B2b, respectiv a fazei LTC1 în C1a și C1b, și existența unui orizont de trecere B2/C1; dintre acestea, faza LTC2 nu ar fi reprezentată în spațiul intracarpatic. Nici încercarea lui Bujna de alcătuire a unei cronologii detaliate nu este lipsită de probleme. Tabelele sale combinatorii nu conțin grupări clar conturate de obiecte, complexe analizate conțin în majoritate material grupat deja pe faze; există și obiecte cu o mai mare perioadă de folosire (*Durchläufer*)⁵⁵. În afară de aceasta, Bujna își construiește premisele pe faze cronologice care cuprind foarte puține tipuri directe (materialul din cele 910 complexe luate în considerație nu este folosit decât în parte și mai ales, ceea ce ne interesează cel mai mult, descoperiri din spațiul românesc nu sunt cuprinse în analiză)⁵⁶. Nu în ultimul rând, remarcăm și faptul că unele dintre fazele cronologice sunt limitate regional⁵⁷. Poate din aceste motive, cronologia propusă de Bujna a fost folosită doar sporadic în literatura de specialitate, deși este prima încercare de realizare a unui sistem cronologic valabil pentru spațiul celtic de est⁵⁸.

Un alt sistem cronologic a reușit să se impună mai mult în literatura de specialitate românească, și anume cronologia propusă de J. Waldhauser, pe baza analizei necropolei de la Jenišuv Újezd⁵⁹. Prin observații stratigrafice și analize combinatorii-statistice, Waldhauser împarte epoca Latène din Boemia în 6 faze cronologice (LTB 1a, B 1b-c, B2a, B2b, C1a și C1b)⁶⁰. Tipurile directe sunt și la el obiectele de port și podoabă feminine, mai ales fibulele⁶¹. În cronologia propusă, Waldhauser este puternic influențat de seriile fibulelor din Hessen a lui Polenz,

⁵² *Ibidem*, p. 319 urm.

⁵³ *Ibidem*, fig. 2 și 3 (tabele combinatorii) și fig. 4 și 5 (planșe cu tipurile directe).

⁵⁴ *Ibidem*, p. 321.

⁵⁵ *Ibidem*, fig. 2 și 3.

⁵⁶ *Ibidem*, în tabelul 3 se găsește numărul exact al complexelor folosite pentru analiză.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 321.

⁵⁸ Doar Némethi 2000a, p. 64 face trimiteri la cronologia lui Bujna, fără însă a discuta valabilitatea acesteia pentru materialul celtic din spațiul intracarpatic.

⁵⁹ Cf. Waldhauser 1987, p. 33-38 și Waldhauser 1978.

⁶⁰ Faza C1b nu se regăsește în materialul de la Jenišuv Újezd, ci în alte necropole din Boemia.

⁶¹ Waldhauser 1987, fig. 3 și 4.

pe care le folosește ca analogii pentru fibulele din Boemia. De altfel, și în lucrări mai timpurii folosisse provizoriu seriarea lui Polenz, în lipsa unei stratigrafii mai complete în Boemia⁶².

Nu este în intenția noastră să discutăm amănunțit sistemul cronologic al lui Waldhauser în cadrul restrâns al articolului de față, mai ales că, spre deosebire de Bujna, autorul analizează numai descoperirile din Boemia. De altfel, dificultățile demersului sunt indicate chiar de autor (printre altele, statistica combinatorie a materialelor din complexe a fost îngreunată de datarea pe două sau trei faze cronologice succesive). Discuția asupra demersului lui Waldhauser este legată aici mai ales de impactul sistemului său cronologic în literatura de specialitate românească, prin folosirea lui de către Némethi și V.V. Zirra, în încercarea acestora de a ordona cronologic descoperirile de caracter funerar din spațiul intracarpatic, și de a le încadra supraregional⁶³.

În cercetarea românească punctul mai nou de plecare al studiilor cronologice a fost descoperirea și publicarea mării necropole (185 morminte) de la Pișcolt, în nord-vestul Transilvaniei. Cercetată între anii 1970-1977, necropola a fost ulterior analizată și publicată succesiv, după orizonturi cronologice stabilite în prealabil, de către I. Némethi, între anii 1988-1993, în 4 numere din revista *Thraco-Dacica*⁶⁴. În primele trei părți din lucrare, deși prezintă materialul pe orizonturi, Némethi nu explică decât vag metoda utilizată din care a rezultat împărțirea cronologică (și anume combinarea obiectelor de port și podoabă, mai ales fibulele și brățările, la care sunt „adăugate” mormintele cu spade, umbo de scut, cuțite/pumnale și alte tipuri de inventar): „Pentru stabilirea cronologiei interne a necropolei a fost folosită metoda combinației, considerând fiecare mormânt ca un complex închis. Datorită faptului că elementele cele mai sensibile ale inventarului funerar le constituiau obiectele vestimentare și podoabele, combinația tipurilor s-a bazat, în primul rând, pe fibule și pe brățări la care am adăugat spadele, „umbo” de scut, cuțite și altele”⁶⁵. Nici în ultima parte a studiului metoda nu este explicată detaliat, cu toate că rezultatele sunt prezentate grafic sub forma unui tabel combinatoriu-statistic și a planșelor cu tipurile directoare (*Typentafeln*). La acestea se adaugă o descriere a conținutului orizonturilor cronologice⁶⁶.

Deja la o comparație superficială a numărului formelor tipice pentru o fază cu tabelul analizei statistice combinatorii se observă o discrepanță⁶⁷. Nu toate tipurile directoare de pe planșe sunt introduse în analiza statistică⁶⁸. De fapt, Némethi își bazează împărțirea pe orizonturi cronologice pe 27 de tipuri de fibule, 19 tipuri de

⁶² Waldhauser 1979, p. 136-141.

⁶³ Némethi 1993, p. 128; V.V. Zirra 1997, p. 128.

⁶⁴ Némethi 1988°; Némethi 1989; Némethi 1992; Némethi 1993.

⁶⁵ Némethi 1988a, p. 50.

⁶⁶ Némethi 1993, p. 122-128, cu fig. 7 și 8.

⁶⁷ *Ibidem*, fig. 7 și 8.

⁶⁸ Această discrepanță a fost observată deja de V.V. Zirra 1997, p. 91.

brățări și câteva alte tipuri de obiecte, la care sunt asociate toate celelalte obiecte, toate fiind „tipice” fazei respective. Având în vedere bogăția necropolei de la Pișcolt, la prima vedere metoda de analiză a lui Némethi nu este optimală. Totuși nu trebuie uitat faptul că majoritatea lucrurilor despre cronologia epocii Latene se bazează pe obiectele de port și podoabă feminine, acestea fiind din punct de vedere cronologic cele mai „sensibile”. De exemplu, Krämer, în analiza cronologică a necropolelor din Bavaria, nu a putut să dateze aproape nici un mormânt de bărbat în faza LTB1, pentru că acestea nu conțineau nici un obiect de port sau podoabă⁶⁹. Principala critică la adresa lucrării lui Némethi este dificultatea de a o verifica, pentru că lipsesc explicațiile în alegerea criteriilor de încadrare cronologică a obiectelor care sunt ilustrate în planșe și sunt atribuite orizonturilor cronologice, dar care nu apar în tabelele combinatorii. Se poate vorbi de forme tipice pentru o fază/orizont atunci când acestea se asociază cu regularitate cu tipurile directoare specifice acelei faze/orizont. Ori, tocmai formele ceramice, foarte numeroase, „tipice pentru un orizont sau altul”, nu au caracterul de tipuri directoare și nu apar în analiza combinatorie.

De asemenea, tipurile directoare specifice unei anumite faze, după Némethi, apar în realitate pe parcursul mai multora (*Durchläufer*). De exemplu, brățările de tip B3b, cu interiorul gol (*die hohlgegossenen bronzenen röhrenförmigen Armringe*), care după tabelul combinatoriu apar în trei orizonturi/faze, sunt declarate ca tipuri directoare pentru orizontul în care apar în număr mai mare⁷⁰. Forma de brățară B3a, încadrată de Némethi ca tip director al fazei întâi, apare și în faza a patra într-un complex, iar în total doar în două complexe (M. 34 și M. 189). Lista cu formele care apar în mai multe faze, mai ales între fazele 1 și 2 și între fazele 3 și 4 ar putea continua, Némethi însuși indicând acest lucru⁷¹. Imaginea generală a cronologiei de la Pișcolt nu este deci clară.

Cum am spus și mai sus, Némethi folosește sistemele cronologice propuse de Krämer și Waldhauser pentru sincronizarea orizonturilor de la Pișcolt cu cronologia epocii Latene:

Pișcolt I: Krämer B1, Waldhauser B1b

Pișcolt II: Krämer B2, Waldhauser B2a

Pișcolt III: Krämer B2/C1, Waldhauser B2b⁷²

Pișcolt IV: Waldhauser C1a⁷³

Sincronizarea primului orizont (Pișcolt I) cu faza B1b după Waldhauser este puțin surprinzătoare, în condițiile în care Waldhauser definește prin aceasta o

⁶⁹ Krämer 1985, p. 19 și 21.

⁷⁰ Vezi Némethi 1993, fig. 8.

⁷¹ *Ibidem*, p. 122 și 128.

⁷² Probabil Krämer B2/Polenz C1, întrucât Krämer nu are faza B2/C1.

⁷³ Némethi 1993, p. 129.

secvență mai târzie (de fapt B1b-c) din cadrul fazei LTB, Némethi însă remarcă două forme cu caracter tendențial LTA pe care le consideră caracteristice primului orizont: catarama simplă pătrată din placă de fier, de tip E1 (*Gürtelschließe*), ca și „cuțite de lovit (*Hiebmesser*) de tradiție hallstattiană”, de tip L1⁷⁴. Și vasele de tip *Linsenflasche*, care apar în acest orizont, ar pleda pentru o datare mai timpurie⁷⁵.

Comparând formele tipice, după Némethi, ale orizontului Pișcolt I, și cele definite de Waldhauser pe baza necropolei de la Jenišuv Újezd, se pot face următoarele observații: cataramele (*Gürtelschnallen*) și cuțitele (*Hiebmesser*) cu forma asemănătoare celor de la Pișcolt se datează în Boemia în faza de trecere de la LTA la LTB; de asemenea, brățările cu *Stempelenden* sau cu *Steckverschluss* sunt ordonate de Waldhauser în LTB1a; singurul argument pentru datarea mai târzie a primului orizont sunt fibulele de tip A2a și A 2 (după Némethi), încadrate și de Waldhauser în LTB1b-c⁷⁶.

Comparațiile supraregionale indică astfel, după părerea noastră, o datare mai timpurie pentru începutul necropolei de la Pișcolt (într-o etapă mai timpurie a fazei LTB, poate chiar la sfârșitul fazei LTA), în nici un caz în faza de trecere la LTB2.

Există însă la Pișcolt unele complexe închise, care conțin forme/obiecte databile fără excepție în faza LTB1. Un exemplu este M.34, care conține, pe lângă o cataramă datată de Némethi mai timpuriu, două fibule puternic corodate de schemă Latène timpurie și patru brățări cu *Steckverschluss*⁷⁷. Acestea din urmă sunt date de Waldhauser în LTB1a⁷⁸.

Dacă necropola de la Pișcolt începe într-adevăr în LTB 1 timpuriu, ar fi vorba de cea mai importantă dovadă pentru o datare atât de timpurie a începutului locuirii celtice din spațiul românesc. Celelalte materiale din spațiul României, databile în LTB, provin din descoperiri fără context (Nr. 14, 46, 175, 220, 250, 254 în catalog) și sunt nepublicate sau publicate doar parțial (Timișoara, Fântânele, Archiud, Turdaș, Arad-Ceala, Pecica)⁷⁹.

Nu există o părere unitară nici în ceea ce privește datarea celor mai târzii complexe cu materiale de factură celtică. În 1971, pe baza brățărilor tubulare și a unor forme de fibule mai târzii, V. Zirra fixa sfârșitul locuirii celtice din Transilvania în LTC2. El remarca faptul că unele fibule din așezarea și necropola de la Ciumești, precum și de la Dindești și Curtuișeni „typologisch schon während der Latènestufe D1 sich entwickelnden Formen voraussagen”⁸⁰. Și în 1974 el propunea

⁷⁴ *Ibidem*, p. 122.

⁷⁵ *Ibidem*, fig. 7 sus.

⁷⁶ Compară Waldhauser 1987, fig. 4/8, 15 (*Hiebmesser, Gürtelschnallen*); 4/22, 23 (brățări cu *Stempelenden*), 4/41 (fibule tip A2 după Némethi). La fibulele de tip A2a (după Némethi 1993, fig. 2 sus) nu este sigur, datorită calității proaste a imaginii, dacă au analogii la Waldhauser 1987, fig. 4/20 (faza LTB1a) sau fig. 4/42 (între LTB1b-c și LTB2a).

⁷⁷ Némethi 1988a, p. 54, fig. 3.

⁷⁸ Waldhauser 1987, fig. 4.

⁷⁹ Crișan 1973b, p. 68, cu literatura completă în catalog.

⁸⁰ Zirra 1971, p. 212.

aceeași încadrare cronologică, fără a mai face referire la faza LTD1: „Brooches belonging to La Tène C2 are more rare and come from the later cemeteries of Curtuișeni, Ciumești, Fântânele, Cepari and Bratei-Ațel”⁸¹.

În continuare, vom comenta datarea fibulelor de către V. Zirra, relevând dificultățile în legătură cu datarea complexelor cu materiale târzii în LTC2. Pentru comparație vom folosi sistemul cronologic propus de Polenz. Waldhauser, în lucrarea sa apărută în 1978, a ilustrat în tabele cronologice tipurile de fibule relevante și pentru spațiul celtic de est și sud-est⁸².

Cele mai multe dintre fibulele din Transilvania datate de V. Zirra în Latène târziu aparțin tipului S4 „*durch glatte kugelige Wülste gegliederte Fibel mit umgeschlagenem und am Bügel befestigten Fuß*” după Waldhauser (fig. 8/1-4). La fibulele din fig. 8/2-3 este neclară configurația piciorului și a arcului, ceea ce îngreunează încadrarea cronologică exactă. La Waldhauser, acest tip de fibulă din necropolele din Boemia este datat în faza definită de el LTC1a⁸³. Fibula de la Bratei-Ațel (fig. 8/5) are analogii foarte bune în tipul S5 „*Fibel mit umgeschlagenem und an dem glatten Bügel befestigten Fuß*” după Waldhauser, datată tot în LTC1.

Încadrarea cronologică după Zirra 1971	Încadrarea tipologică și cronologică după Waldhauser 1978				
	S4 / LT C1	S5 / LT C1	S6 / LT C2	S 10 / LT D1	--
LTC2					
					
					
					
LT D1					

Fig. 8. Fibule de tip LT C2 și LT D după Zirra (1971-1976c) și încadrarea lor după Waldhauser (1978): 1, 2, 7 Ciumești; 3 Cepari; 4 Fântânele; 5 Bratei-Ațel; 6 Dindești; 8 Apahida; 9 Mediaș; 10 Curtuișeni.

De la Dindești și Ciumești (fig. 8/6-7) provin două tipuri de fibule, dateate după Waldhauser la trecerea spre LTC2, aparținând tipului S6 „*Fibel mit verdicktem Bügel und umgeschlagenem, am Bügel befestigtem Fuß*”. Fibula dintr-un

⁸¹ Zirra 1976c, p. 28.

⁸² Waldhauser 1979, p. 140 și urm., fig. 22, cu observațiile privitoare la Polenz.

⁸³ Waldhauser 1987, fig. 4.

complex de la Apahida (fig. 8/8) are analogii în tipurile S11 sau S12 „*Fibeln mit nahtlos in den Bügel übergehenden Fuß*”, dateate în LTD1 de Waldhauser, nu însă și de V. Zirra⁸⁴. Acesta datează în schimb fibulele de la Mediaș (fig. 8/9) „*mit vielfach gegliederten Bügel*” și de la Curtuișeni (fig. 8/10) în perioada de trecere la LTD1, fără a oferi analogii.

În concluzie, unele dintre fibulele considerate de Zirra ca aparținând fazei LTC2 se datează mai timpuriu, cum am arătat mai sus, sau, în cazul fibulei de la Apahida (fig. 8/8), probabil mai târziu. Există însă și fibule clar dateate în LTC2. Descoperirile databile cu certitudine în LTC2 sau LTD sunt foarte rare, iar o datare a sfârșitului locuirii celtice din spațiul intracarpatic în această perioadă rămâne ipotetică, până la apariția sau publicarea altor descoperiri care să o ateste.

Nici necropola de la Pișcolt nu contribuie la rezolvarea acestei probleme, întrucât faza cea mai târzie (orizontul IV după Némethi) este paralelizată cu LTC1 sau LTC1b după Waldhauser și nu există materiale databile în LTD. Fără a detalia discuția despre conținutul orizontului IV stabilit de Némethi, dorim să facem doar câteva observații. Câteva dintre tipurile de fibule specifice, atribuite de Némethi ultimului orizont, sunt paralelizate cu faza Waldhauser LTC1b. Este vorba de fibulele publicate în 1993 (fig. 7/83 și 90), care au analogii clare cu tipurile 111 și 112 de la Waldhauser⁸⁵. O altă fibulă (fig. 7/88 după Némethi) aparține mai degrabă tipului S 10, care se datează în LTC2 în Europa Centrală⁸⁶.

O încercare de a critica și corecta propunerile lui Némethi a fost întreprinsă de V.V. Zirra în 1997⁸⁷. El observă și critică folosirea prea puținelor forme în analiza cronologică: doar 45 obiecte de metal din 95 de morminte, ceea ce ar însemna doar jumătate⁸⁸. De asemenea, el atrage atenția asupra discrepanței dintre numărul tipurilor directe stabilite pe fază și numărul tipurilor folosite în seriație. Alte critici aduse sunt lipsa tipurilor directe ceramice în analiză și faptul că tipul A de fibulă (de tip Certosa după Némethi) apare în tabelul combinatoriu deși nu se combină cu alte tipuri. În aceste puncte suntem de acord cu critica lui V.V. Zirra.

Spre deosebire de Némethi, V.V. Zirra încearcă o statistică combinatorie pe baza necropolei de la Pișcolt, printr-un program special de analiză computerizată⁸⁹. Încercarea de a cuprinde într-un tabel toate formele reprezentate nu a dat un rezultat clar⁹⁰. Mai departe, el cartează toate formele în cadrul necropolei și folosește pentru seriație numai acele forme care nu arată „o răspândire generală”⁹¹. În acest mod, aduce de fapt un element nou și anume folosirea în analiză a

⁸⁴ Zirra 1971, p. 212.

⁸⁵ Némethi 1993, fig. 7/83, 90; Waldhauser 1987, fig. 4/111 și 112.

⁸⁶ Némethi 1993, fig. 7/88; Waldhauser 1978, fig. 22, S10.

⁸⁷ V.V. Zirra 1997.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 91.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 110.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem* p. 111, fig. 3-18.

stratigrafiei orizontale. Rezultatele sunt prezentate, ca și la Némethi, sub forma tabelelor combinatorii și a planșelor cu tipuri directoare, care însă nu sunt ordonate pe faze⁹². Tabelele combinatorii conțin 129 de morminte, împărțite în patru grupe pe baza a 53 de forme. Din acestea, ar fi fost folosite pentru analiza primară numai complexe cu cel puțin două tipuri relevante cronologic; 39 de complexe, care conțin numai câte un tip relevant cronologic, ar fi fost introduse mai târziu în tabel, pentru a întări imaginea prezentată⁹³. În total, V.V. Zirra își bazează analiza pe 90 de morminte, cu 5 mai puțin decât Némethi, prin urmare nu se justifică critica adusă în acest punct lui Némethi. Mai departe, dintre cele 53 de tipuri directoare folosite în analiza statistică combinatorie, 16 nu sunt ordonate nici uneia dintre faze (și în acest caz numărul formelor folosite este mai mic ca la Némethi)⁹⁴. V.V. Zirra însuși observă că în tabelul său apar tipuri situate în faze cronologic îndepărtate (tipurile 41 și 46) și, cu tot controlul stratigrafiei orizontale, apar tipuri comune mai multor faze (tipul 39). Cartarea celor patru faze pe planul necropolei arată o delimitare categorică numai în cazul celei de-a patra⁹⁵.

După cum se observă, sistemele cronologice pentru datarea internă a necropolei de la Pișcolt propuse de Némethi și V.V. Zirra se confruntă cu aceleași probleme. Rezultatul obținut de V.V. Zirra se deosebește de cel al lui Némethi numai în măsura în care se redatează unele morminte dintr-o fază în alta⁹⁶. Care ar fi atunci cauzele dificultăților în datarea necropolei?

O explicație este inventarul mormintelor/complexe închise, cu materiale din faze diferite. De exemplu, M. 106 conține două brățări care ar aparține grupei II la Némethi, o brățară cu ove care ar trebui datată în grupa III și un lanț de centură cu 8-uri, care ar trebui să aparțină grupei a IV-a⁹⁷. Mormântul 144 conține o fibulă de schem• Latène mijlociu cu arc „mit stark gegliedertem Bügel”, care aparține evident orizontului IV, brățări cu *Steckverschluss* care aparțin în cea mai mare parte orizontului I și un torques cu *Stempelenden*, încadrabil în orizontul II⁹⁸.

Problema principală a încercărilor de periodizare internă a necropolei de la Pișcolt constă, prin urmare, în folosirea ca indicator cronologic principal a obiectelor de port și podoabă feminine, care rămân mai mult timp în folosință (sunt probabil moștenite pe parcursul mai multor generații). Acest fenomen este cunoscut și în alte regiuni ocupate de celti, deși nu în aceeași măsură ca în spațiul celtic de est⁹⁹. Este greu de spus care ar fi metoda propice în rezolvarea problemelor

⁹² *Ibidem*, fig. 19, 23, 24, 25 a și b.

⁹³ *Ibidem* p. 114, 116.

⁹⁴ *Ibidem* p. 116 și urm. Este vorba de numerele 12, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 33, 34, 36, 39, 42, 45, 47, 48.

⁹⁵ *Ibidem* p. 117-119, fig. 26-29.

⁹⁶ *Ibidem* p. 128 și urm., tabelul I.

⁹⁷ Némethi 1992, p. 82, fig. 16 M. 106.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 94, fig. 25, M. 144.

⁹⁹ Cf. Krämer 1985, p. 20-21; Waldhauser 1987, p. 34 urm.

cronologiei interne de la Pișcolt; totuși recomandăm folosirea cu prudență a sistemelor cronologice actuale.

OBSERVAȚII ASUPRA MONETĂRIEI CELTICE DIN TRANSILVANIA

În istoricul cercetărilor am prezentat diversele puncte de vedere privind relațiile dintre „migratorii celți” și „populația autohtonă” (în cea mai mare parte identificată cu populația dacă) și atribuirea ceramicii lucrate cu mâna din complexele cu materiale celtice populației dacice. Pe lângă complexele așa numite mixte, un alt factor a avut o influență hotărâtoare asupra interpretării arheologice, și anume problematica monetăriei timpurii din spațiul intracarpatic.

În istoricul cercetărilor principala problemă pusă în discuție este legată de apartenența etnică a producătorilor imitațiilor după tetradrahmele lui Filip al II-lea, care apar în număr foarte mare în tezaure și ca descoperiri izolate în Transilvania.

Din literatură se cunoaște un număr de 2319 monede (fig. 9), care provin în majoritate din tezaure. În foarte multe cazuri nu se cunoaște numărul exact al acestora (vezi lista cu descoperirile în anexă), așa încât nu este exclusă existența unui număr mult mai mare de monede. Catalogul descoperirilor monetare a fost făcut în cea mai mare parte după lucrările lui C. Preda, la care au fost adăugate câteva descoperiri mai importante din ultimii ani. De altfel, nu avem pretenția de prezentare a unui catalog numismatic exhaustiv, ci a teoriilor legate de prezența acestor monede în spațiul intracarpatic în secolele IV-II.

Există două teorii principale în atribuirea etnică a imitațiilor după tetradrahmele lui Filip al II-lea: cercetarea mai veche, de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX le-a atribuit celților, iar cercetarea românească de la mijlocul secolului XX a atribuit unele tipuri monetare, sau monetăria „barbară” în totalitate, geto-dacilor¹⁰⁰.

Pe baza simbolurilor animaliere și a aspectelor stilistice, Pink și Forrer au atribuit producției monetare celtice o mare parte a tetradrahmelor. Această teorie a fost acceptată numai în parte în cercetarea românească postbelică. Deși și-a intitulat sugestiv principala sa lucrare din 1973 „Monedele geto-dacilor”, C. Preda vorbește în cadrul primei faze a monetăriei „geto-dacice” și de o influență celtică asupra unor tipuri monetare, mai ales în simbolistică (de exemplu folosirea simbolurilor celtice animaliere: porci, câini, păsări, fără însă a le atribui explicit celților¹⁰¹). În 1998 Preda constată din nou influența celtică în monetăria timpurie din Transilvania, însă ajunge la concluzia că „integrată multă vreme în cadrul manifestărilor de caracter barbar și în rândul emisiunilor celtice cu care s-a confundat adesea, prin unele trăsături comune ale lor, monedele geto-dacilor ni se prezintă azi ca un capitol bine

¹⁰⁰ Pentru prima teorie de ex. Tocilescu 1880, p. 501 urm.; Forrer 1908, p. 143-153, fig. 285, 290; Pink 1939; pentru a doua teorie vezi Preda 1973, Preda 1998, Winkler 1974, etc.

¹⁰¹ Este vorba de tipurile Tulghieș-Mireșu-Mare, Crișeni-Berchieș, Șilindia, Sighet.

definit și la fel de bine conturat și deosebit de interesant al numismaticii antice”¹⁰². În 1974, constatând neconcordanța spațială a descoperirilor de monede cu descoperirile de așezări și necropole celtice, Iudita Winkler argumenta în aceeași direcție: „în aceste zone dacii au fost bine organizați și au reușit să respingă atacurile cetelor de războinici celți”¹⁰³. Comparând harta actuală a descoperirilor de monede (fig. 10) cu cartarea generală a descoperirilor de caracter celtic (fig. 3) se observă însă contrariul, astfel încât acest argument nu mai este viabil.

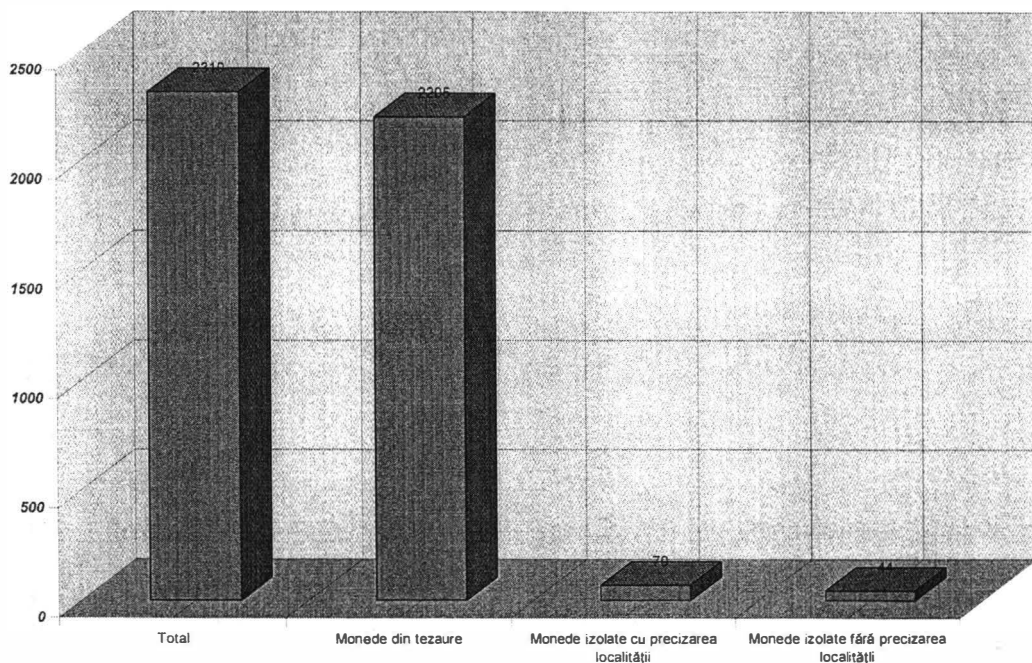

Fig. 9. Distribuția monedelor celtice după condițiile de descoperire (cf. fig. 10).

După cum se observă pe hartă, există două mari concentrări ale descoperirilor monetare, care coincid cu răspândirea celor două grupe celtice mai sus prezentate.

Descoperirile de așezări și necropole din Banat apar, la o primă vedere, mai puțin numeroase decât cele monetare. O explicație ar fi stadiul precar al cercetărilor și publicării materialelor (de exemplu, nepublicarea până în prezent a necropolei de la Remetea Mare, care ar constitui un argument pentru o prezență celtică mai numeroasă în regiune).

¹⁰² Preda 1998, p. 130.

¹⁰³ Winkler 1974, p. 171. Trebuie însă observat că V. Zirra pleda convingător în 1971 pentru atribuirea monetăriei celților; argumentele sale nu au fost luate în considerare. Vezi totuși, mai nou, Babeș 2001, p. 517.

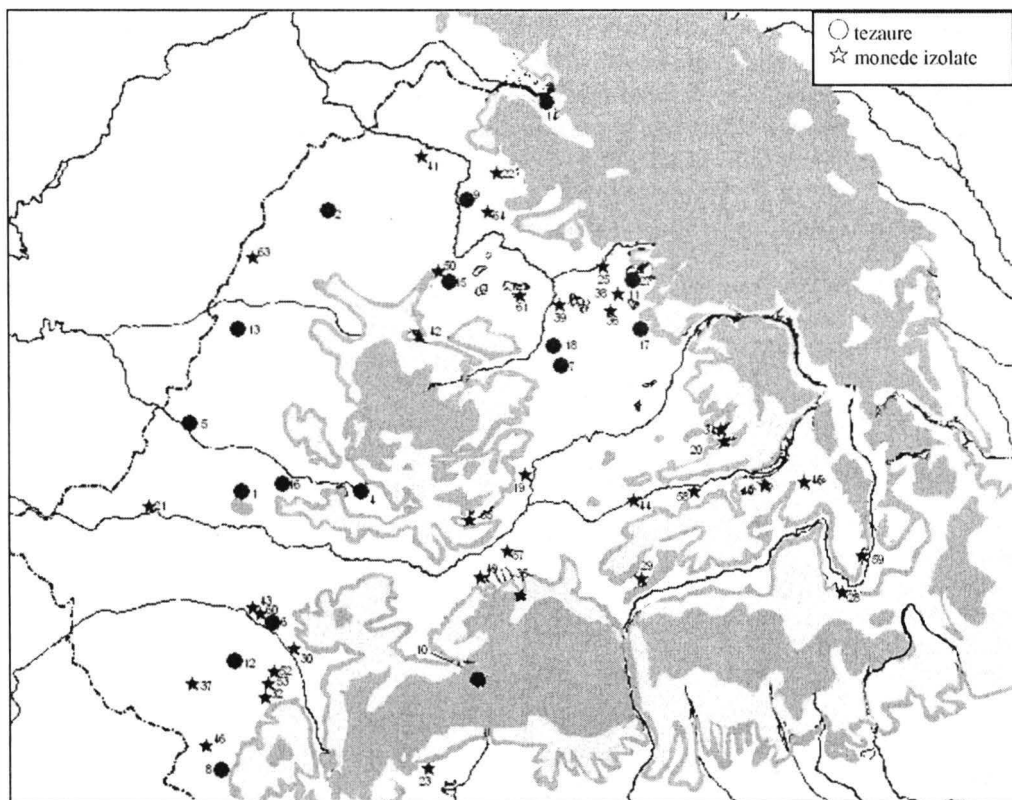

Fig. 10. Cartarea descoperirilor de monede celtice din Transilvania, Banat și Crișana.

Ținând cont de densitatea foarte mare a descoperirilor de caracter celtic, respingem argumentul existenței organizațiilor politico-militare autohtone cu rol de producător monetar. Acolo unde lipsesc descoperirile celtice, lipsesc și monedele. Un alt argument al Iuditei Winkler, privind lipsa monedelor din morminte și așezări, poate fi respins prin comparația cu spațiile învecinate. Este cunoscut faptul că celții nu depuneau monede în morminte (în spațiul celtic de vest sunt cazuri foarte rare). Raritatea descoperirilor de monede în așezări (2 cazuri în Transilvania, catalog. nr. 111 și 161) poate fi explicată mai degrabă prin existența în această regiune a unei forme speciale de depunere, în tezaure cuprinzând un mare număr de monede.

Cercetarea numismatică a fost, în acest fel, strâns legată de cercetarea arheologică și, la fel ca aceasta din urmă, influențată politic¹⁰⁴. Spre deosebire însă de arheologi, care au pledat pentru o locuire celtică efectivă, chiar în condițiile unei dezbateri aprinse asupra relațiilor celți – autohtoni geto-daci, numismații (cu excepția lucrărilor timpurii) au impus ideea unei producții monetare autohtone/geto-dacice, fără

¹⁰⁴ Pentru discuția asupra datării, dar și ca exemplu pentru folosirea necritică a atribuirii etnice: Alföldi 1978, p. 139-141.

a lua în considerare în suficientă măsură puternica prezență celtică în spațiul intracarpatic în secolele IV-II a. Chr. sau situația din regiunile învecinate. Denumirea de „celți”, ca și denumirile de „daci”, „geto-daci”, trebuie văzută în acest caz ca un nume generic și nu ca o atribuire etnică. Deși situația din spațiul intracarpatic unde în secolele IV-II a. Chr. apar materiale cu analogii în Europa Centrală și de Vest, dar și materiale „străine” de lumea celtică (în special ceramica lucrată cu mâna), ar putea fi denumit mai neutru „orizont de tip Latène”, această denumire nu s-a impus în literatura de specialitate.

CATALOG SUMAR AL DESCOPERIRILOR CELTICE DIN TRANSILVANIA, BANAT ȘI CRIȘANA

Descoperirile sunt prezentate după următoarea schemă:

Nr., loc de descoperire, județ, punct, categorie de descoperiri, cercetările întreprinse, date, bibliografie.

Numerotarea corespunde cu cea de pe hărți. Numele românești al localităților sunt date după standardele actuale. În unele cazuri au fost consemnate și denumirile vechi maghiare sau germane necesare identificării în literatura mai veche de specialitate. Bibliografia vocilor din catalog nu este exhaustivă, având în vedere cadrul restrâns al acestui articol.

1. Adămuș, jud. Mureș, descoperiri izolate (necropolă?); Crișan 1977, p. 82, pl. XXXV/1.
2. Ady Endre, jud. Satu Mare, „Izvoarele termale”, așezare, perieghetză I. Némethi 1974; Némethi 1999, p. 17, nr. 4b.2.
3. Aiton, jud. Cluj, „Deasupra Morii”, așezare; Crișan (coord.) 1992, p. 21 urm.
4. Aiud, jud. Alba, „Micraion III”, așezare, săpătură de salvare?, LTB2- LTC; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 20, nr. 1.
5. Aiud, jud. Alba, „nord-nord-est de oraș” („Parc”, „Levelszin”, „Orhegy”, „Viile Straub”, „Ungar”, „Herepey”, „Winkler”), necropolă, descoperiri întâmplătoare și sondaj K. Herepey înainte de 1901, LTB2-LTC; Crișan 1973b, p. 50, nr. 1a, b, c, d, Crișan 1974a, p. 73-82, pl. I-III, Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 21-22, nr. 4.
6. Aiud, jud. Alba, „sud de oraș” („Școala de Viticultură”), necropolă, LTB- LTC; Crișan 1973b, p. 51, nr. 1e, Crișan 1974a, p. 82-84, pl. IV.
7. Alba Iulia, jud. Alba, descoperiri întâmplătoare, LTC?; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 30, nr. 10.
8. Aluniș, com. Fântânele, or. Arad, jud. Arad, „între Frumușeni și Aluniș”, descoperiri întâmplătoare, perieghetză E. Pădureanu 1972, LTC?; Pădureanu 1985, p. 30, nr. V.B, pl. VIII/2a.
9. Andrid, jud. Satu Mare, „Sf. Ion”, așezare, săpătură de salvare I. Némethi 1970, LTC; Némethi 1974.
10. Apahida, jud. Cluj, „Râtul Ziceilor”, necropolă, săpături I. Kovács 1900; sondaj V. Zirra 1975, LTB2- LTC; Kovács 1911, Zirra 1976a.
11. Apahida, jud. Cluj, „Locul Expoziției”, descoperiri întâmplătoare; Zirra 1980, p. 39, nota 1a.
12. Arad, jud. Arad, „Arad- Gai”, necropolă, perieghetză E. Dörner și N. Kiss 1973, LTB2-LTC; Crișan 1973b, p. 52, Nr.4a, Crișan 1974b, p. 39 urm., fig. 5-6.

13. Arad, jud. Arad, „Aradul Nou“, necropolă, descoperiri întâmplătoare și săpătură de salvare E. Dörner 1967, LTb2-C; Crișan 1973b, p. 52, nr.4b, Crișan 1974b, p. 40-44, fig. 7-13, Barbu et al. 1999, p. 37, nr. 9a.
14. Arad, jud. Arad, „Arad-Ceala“, descoperiri întâmplătoare (mormânt izolat/necropolă?), LB1; Crișan 1973b, p. 52 urm, nr.4c, Crișan 1974b, p. 38 urm., fig. 1-4, Barbu et al. 1999, p. 38, nr. 11e.
15. Archita, com. Vânători, jud. Mureș, „hotarul dintre Archita și Mujna“, descoperiri întâmplătoare (așezare?); Lazăr 1995, p. 274, nr. XCII.2.d.
16. Archiud, com. Teaca, jud. Bistrița-Năsăud, „Hânsuri“, necropolă, descoperiri întâmplătoare și sondaj Șt. Dănilă 1964, săpături Șt. Dănilă, V. Zirra, G. Marinescu, C. Gaiu 1977-1980, LTb1-B2; Crișan 1973b, p. 53, nr. 5, Marinescu și Gaiu 1983.
17. Ardan, jud. Bistrița-Năsăud, „La fortăreața feudală“, așezare, sondaj 1966, LT mijlociu; Popescu 1967, p. 371, nr. 92.
18. Ațel-Bratei, jud. Sibiu, descoperiri întâmplătoare; Crișan 1973b, p. 53, nr. 6a.
19. Ațel-Bratei, jud. Sibiu, „între Ațel și Bratei“, descoperiri întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 53, nr. 6b, fig. 5, Zirra 1975a, p. 52, pl. IB.
20. Ațel-Bratei, jud. Sibiu, „Rădaie“, necropolă, descoperiri întâmplătoare și sondaj I. Nestor 1964/67, LTC; Crișan 1973b, p. 53, nr. 6c, Morintz 1973, p. 364, nr. 12, Zirra 1971, p. 184 urm.
21. Band, jud. Mureș, „Cetatea Surpăturii“ („La Clopotniță“, „Dulasvár“), mormânt, săpătură I. Kovács 1906/07, LTC; Roska 1944, p. 64, nr. 80, fig. 30-31, Lazăr 1995, p. 57, nr. VIII.1B.b.
22. Băița, com. Lunca, jud. Mureș, „Vatra Satului“, mormânt descoperit în mod întâmplător; Lazăr 1995, p. 178, Nr. L.2B.
23. Bănlaca, jud. Bihor, „Peștera Napiștilei“, descoperiri întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 54, nr. 9.
24. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Cetatea Iepurelui“ („Nyulvár“), așezare, descoperiri întâmplătoare, perieghază și săpături I. Némethi 1990/92, LTC; Némethi 1994/5, p. 34-39, fig. 1/2, pl. I. Némethi 1999, p. 58, nr. 37.XIII.C.
25. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Colina Cicoșată“ („Pupos hegy“), așezare, perieghază I. Némethi; Némethi 1999, p. 54, nr. 37.III.C.
26. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Râțul Țiganului“ („Csigány-Rét“), așezare, perieghază I. Némethi; Némethi 1999, p. 55, Nr. 37.VII.C.
27. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Togul lui Sultész“ („Sultész tag“), așezare, perieghază I. Némethi 1992; Némethi 1999, p. 55, nr. 37.IX.a6.
28. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Togul Dolarului“ („Dolláros“), așezare, Perieghază I. Némethi; Némethi 1999, p. 56, nr. 37.IX.b6.
29. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Lăpușul Acastăului“ („Akasztófa lapos“), așezare, perieghază I. Némethi; Némethi 1999, p. 57, nr. 37.XI.E.
30. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Viile Berei“, („Berei Szőlő“), așezare, perieghază I. Némethi 1995; Némethi 1999, p. 57, nr. 37.XII.b4.
31. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Togul Cantorului“, așezare, perieghază I. Némethi 1990-95; Némethi 1999, p. 58, nr. 37.XV.C.
32. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Grădina Florilor“ („Virág kert“), așezare, sondaj I. Némethi 1963; Némethi 1999, p. 58, nr. 37.XVI.D.
33. Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare, „Togul Evreului“ („Zsidó tag“), așezare, perieghază I. Némethi; Némethi 1999, p. 59., nr. 37.XX.E.
34. Bereteu, jud. Satu Mare, descoperire întâmplătoare; Zirra 1971, fig. 15/25.
35. Berghin, jud. Alba, „Vatra Satului“, așezare?; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 54 urm., nr. 19.
36. Bervenii, jud. Satu Mare, „Râțul Caprei“, așezare, sondaje I. Némethi 1981-83, LTC; Némethi 1986, p. 72-74, nr. 1, fig. 1-5.
37. Biborțeni, or. Baraolt, jud. Covasna, descoperiri întâmplătoare; Căvruc (coord.) 1998, p. 38, nr. IIb.

38. Bicaz, com. Bicaz, jud. Maramureș, „Oarză“, așezare?, periegheză I. Stanciu 1990; Stanciu 1992, p. 173, nr. 5A, pl. IV/6-10.
39. Biertan, jud. Sibiu, „Fertea“, descoperiri întâmplătoare, LTB2; Blăjan și Togan 1978, p. 46, nr. II, pl. I/3, II/3.
40. Biharea, jud. Bihor, „Grădina - C. A. P. Baraj“, așezare, săpături S. Dumitrașcu 1977-78, 1980, sec. III-II a. Chr.; Dumitrașcu 1979b, p. 297-307, fig. 4, Dumitrașcu 1982, p. 157-166.
41. Bistrița, jud. Bistrița-Năsăud, „Poderei“, așezare, săpături Șt. Dănilă 1962, sec. III-II a. Chr.; Dănilă și Marinescu 1976, p. 24.
42. Blaj, jud. Alba, „Str. 13 Decembrie“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, sec. III a. Chr.; Crișan 1964, p. 87-90, nr. 1, fig. 1-2, Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 59, nr. 23.6.
43. Blaj, jud. Alba, descoperiri întâmplătoare, sec. III-II. a. Chr.; Crișan 1964, p. 89-90, Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 59, nr. 23.7.
44. Blandiana, jud. Alba, „Malul stâng al Mureșului“, necropolă, LTB2-C; Aldea și Ciugudean 1985, p. 37-43, fig. 1-5, Rustoiu și Rustoiu 2000, p. 188, nr. 6.
45. Blandiana, jud. Alba, așezare (corespunzătoare necropolei nr. 44); Rustoiu și Rustoiu 2000, p. 188, nr. 7.
46. Brașov, jud. Brașov, „Schei“, descoperiri întâmplătoare, LTB1; Roska 1942a, p. 49 urm., nr. 201, Crișan 1973b, p. 54, nr. 11.
47. Brașov, jud. Brașov, „Valea Răcădău“ („Rakodóvölgy“), descoperiri întâmplătoare, Roska 1942a, p. 49 urm., nr. 201a.
48. Brașov, jud. Brașov, „Pietrele lui Solomon“ („Salomonsfelsen“), descoperiri întâmplătoare; Roska 1942 a, p. 49 urm., nr. 201d.
49. Brateș, com. Brateș, jud. Covasna, descoperire întâmplătoare; Cavruc 1998, p. 59, nr. IXa.
50. Căcova, jud. Sibiu, descoperiri întâmplătoare; Roska 1942a, p. 262, nr. 106.
51. Carei, jud. Satu Mare, „Bobald I“, așezare, periegheză I. Némethi 1966, 1986; Iercoșan 1986-1987, p. 139 urm., nr. 1, Némethi 1999, p. 64, nr. 43.I.1c.
52. Carei, jud. Satu Mare, „Bobald I“, așezare; Némethi 1999, p. 64, nr. 43.I.2b.
53. Carei, jud. Satu Mare, „Bobald IX“, așezare, descoperiri întâmplătoare 1987; Némethi 1999, p. 66, nr. 43.IX.b.
54. Carei, jud. Satu Mare, „Bobald IV“, așezare, descoperiri întâmplătoare 1958, 1982, sondaj I. Némethi 1968, sec. III-II a. Chr.; Iercoșan 1986-1987, 141 urm., nr.3, Némethi 1999, p. 65, nr. 43.IV.a.
55. Carei, jud. Satu Mare, „Kozárd“, așezare, descoperiri întâmplătoare 1986; Némethi 1999, p. 67, nr. 43.XV.d.3.
56. Carei, jud. Satu Mare, „Cimitirul reformat“, așezare, cercetări I. Némethi ; Némethi 1999, p. 69, nr. 43.XXVI.a.
57. Carei, jud. Satu Mare, „Pârâul Poștei“ („Posta pataka“), așezare, descoperiri întâmplătoare; Némethi 1999, p. 68, nr. 43.XX.
58. Carei, jud. Satu Mare, „Pustă“ („Pusztá“), așezare, periegheză I. Némethi 1976-1977, sec. III-II a. Chr. ; Némethi 1999, p. 68, nr. 43.XIX.
59. Carei, jud. Satu Mare, „Valea Mare“ („Nagy völgy“) așezare, periegheză I. Némethi 1980; Némethi 1999, p. 69, nr. 43.XXXI.
60. Carei, jud. Satu Mare, „Drumul Căminului“, necropolă, săpături I. Némethi 1992; Némethi 1999, p. 69, nr. 43.XXI.b.
61. Cămin, com. Căpleni, jud. Satu Mare, „Pășunea Porcilor“ („Disznó legelő“), așezare, săpătură de salvare I. Némethi 1981; Némethi 1999, p. 75, nr. 51.a.2.
62. Cămin, com. Căpleni, jud. Satu Mare, „Malul Crasnei“, așezare, săpături I. Némethi 1998-1999, sec. II a. Chr.; Némethi 1999, p. 76, nr. 51.d.2c¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Némethi 1999, p. 78, nr. 52.i. 3: în apropiere de acest punct s-au făcut în 1985 și 1998 și alte descoperiri care aparțin probabil unei alte așezări celtice.

63. Cămin, com. Căpleni, jud. Satu Mare, „Drumul Carei – Cămin“, așezare; Némethi 1999, p. 76, nr. 51.d.2f.
64. Căpleni, com. Căpleni, jud. Satu Mare, „Cimitirul reformat“, așezare, perieghază I. Némethi 2000, LTC-D; Némethi 2000b, p. 169, pl. III/3b.
65. Căpleni, or. Baraolt, jud. Covasna, descoperiri întâmplătoare; Căvruc (coord.) 1998, p. 39, nr. II.d.
66. Călnic, jud. Alba, așezare; Ferencz 1997a, p. 81.
67. Cefa, jud. Bihor, așezare, sec. II a. Chr.; Popa și Totoianu 2000, p. 75.
68. Cepari, com. Dumitra, jud. Bistrița-Năsăud, „Hohe Plesch“, necropolă, săpături M. Roska 1941, VI. Zirra 1969, LTB2-C; Crișan 1966, p. 57-62.
69. Cheile Turzii, jud. Cluj, „Peștera Morarilor“, descoperiri întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 104, nr. 14.
70. Cheile Turzii, jud. Cluj, descoperiri întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 105, nr. 28k.
71. Cheresig, com. Girișu de Criș, jud. Bihor, „descoperiri celtice“, Dumitrașcu 1986a, p. 104 urm.
72. Cicir, com. Măndrului, jud. Arad, „La Gropi“, așezare, săpături I. H. Crișan 1965, sec. III-II a. Chr.; Barbu et al. (coord.) 1999, p. 53, nr. 5.
73. Cipău, com. Iernut, jud. Mureș, „Pe Șes“, așezare, săpături K. Horedt 1954, III-II a. Chr.; Horedt 1955, p. 661, nr. 2a, Lazăr 1995, p. 155, nr. XLVII¹⁰⁶.
74. Ciumești, jud. Satu Mare, „Moara“ („Malomháta“), necropolă, descoperiri întâmplătoare, săpături V. Zirra și M. Rusu 1962, V. Zirra, I. H. Crișan și I. Némethi 1964-1965, LTB2-C; Zirra 1967, Rusu și Bandula 1970, Némethi 1999, p. 50, nr. 36.I.a.1.
75. Ciumești, jud. Satu Mare, „Bostănărie“ („Tökös“), așezare, săpături M. Rusu 1962, I. Crișan și V. Zirra 1964-1965, sec. III-II a. Chr.; Zirra 1980, p. 41-65, pl. V-XLII, Némethi 1999, p. 51, nr. 36.II.b.1.
76. Ciumești, jud. Satu Mare, „Lăpușu Mare“ („Nagylapos“), așezare; Némethi 1999, p. 53, nr. 36.VI.f.
77. Ciumești, jud. Satu Mare, „Lutărie (Cărmidărie)“ („Vályogvető“), așezare, perieghază 1964; Némethi 1999, p. 53, nr. 36.VII.b.
78. Ciumești, jud. Satu Mare, „între Foeni și Ciumești“, mormânt găsit în mod întâmplător, LTB2; Némethi 1999, p. 53, nr. 36.VIII.a-b.
79. Cluj-Napoca, jud. Cluj, descoperire întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 122, nr. 2c.
80. Cluj-Napoca, jud. Cluj, „Institutul Agronomic“, necropolă, descoperiri întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 122, nr. 3.
81. Cluj-Napoca, jud. Cluj, „Valea Plecica“, descoperiri întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 122, nr. 4.
82. Cluj-Napoca, jud. Cluj, „Râțul Bivolilor“, necropolă, descoperiri întâmplătoare 1940; Crișan (coord.) 1992, p. 138, nr. 57.
83. Cluj-Napoca, jud. Cluj, „Confluența Pârâielor de pe Buș“, descoperiri întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 138, nr. 63.
84. Cluj-Napoca, jud. Cluj, „fosta închisoare militară“, descoperiri întâmplătoare, în parte LTB; Crișan (coord.) 1992, p. 138, nr. 66.
85. Cluj-Napoca, jud. Cluj, „în împrejurimile orașului“, descoperiri întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 145, nr. 82.
86. Cluj-Napoca, jud. Cluj, „în împrejurimile orașului“, descoperiri întâmplătoare, LTC2-D; Crișan (coord.) 1992, p. 145, nr. 83.
87. Cluj-Napoca, jud. Cluj, descoperiri întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 145, nr. 83.
88. Cluj-Napoca, jud. Cluj, „Cluj-Someșeni“, așezare, săpături I. Mitrofan 1962-63, III-II a. Chr.; Crișan (coord.) 1992, p. 360 urm., nr. 4.

¹⁰⁶ Lazăr 1995, p. 155, nr. XLVII.2B menționează un alt punct de descoperire, „Dălmă“, ca și un alt colectiv de cercetare.

89. Cohalm (Rupea), jud. Brașov, descoperire întâmplătoare, LTC; Horedt 1941-44b, p. 196, fig. 4/6.
90. Craiva, com. Cricău, jud. Alba, „Piatra Caprii“, descoperiri întâmplătoare, LTC; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 83, nr. 53.
91. Crăciunești, jud. Mureș, descoperire întâmplătoare, celtic?; Lazăr 1995, p. 97, nr. XXIII.1A.c.
92. Cristești, jud. Mureș, descoperiri întâmplătoare, celtic?; Lazăr 1995, p. 100, nr. XXV.1A.j.
93. Curtuișeni, jud. Bihor, „Livada“ („Dealul Cărmidăriei“, „Dâmbul Ars“, „Ligetdomb“, „Egetohegy“), necropolă, săpături N. Chidioșan 1967-68, I. Némethi 1976, LTB2-C; Nanasi 1973, p. 29-38, pl. I-VII, Nanasi 1975, p. 47-49, Némethi 1999, p. 41, nr. 30.a2.
94. Curtuișeni, jud. Bihor, „Canalul Ganas“, așezare, perieghetză I. Némethi 1982, LTB2-C; Némethi 1999, p. 41, nr. 30.e2.
95. Cut, com. Călnic, jud. Alba, „Pârâul spre fântâna Dârgului“, așezare?; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 89, nr. 60.
96. Dăbâca, jud. Cluj, „Cetate“, descoperiri întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 174, nr. 1.
97. Dăbâca, jud. Cluj, „Cătuș – Dăbâca“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, săpături, LTC; Crișan (coord.) 1992, p. 178, nr. 6.
98. Dârlos, jud. Sibiu, „Grădina lui Țuțu Mihai“, necropolă, descoperiri întâmplătoare 1973, LTB2; Blăjan și Togan 1978, p. 46 urm., nr. III, pl. II/4-6, XVI.
99. Delenii, com. Băgaci, jud. Mureș, descoperiri întâmplătoare dintr-un mormânt; Lazăr 1995, p. 72, Nr. X.2A.c.
100. Delureni, com. Urmeniș, jud. Bistrița-Năsăud, „Curmătura Șopterului“, necropolă, descoperiri întâmplătoare 1969, sondaj V. Lazăr 1972, LTC1-C2; Lazăr 1975a, p. 69-74, fig. 1-3. Mormântul de la Delureni aparține probabil necropolei de la Șopteriu (nr. 241).¹⁰⁷
101. Derșida, jud. Sălaj, „Dealul Temeteului“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, săpături E. Lako 1980, LTC; Némethi și Lako 1993, p. 77-79, nr. 1, fig. 1-5.
102. Deva, jud. Hunedoara, descoperire întâmplătoare, LTB2; Crișan 1973b, p. 56, nr. 21.
103. Dezmir, jud. Cluj, „Cariera cu pietriș“, necropolă, descoperiri întâmplătoare 1938, sondaj Al. Ferenczi, Șt. Kovács, C. Daicovicu 1938, LTB2-C1; Crișan 1964, p. 91-100, fig. 3-5, pl. I-II, Crișan 1973a, p. 49-51, fig. 2-5, pl. II-III.
104. Dindești, jud. Satu Mare, „Curtea lui G. Negreanu“, descoperiri întâmplătoare, săpături V. Zirra 1965, LTB2-C; Zirra 1972a, p. 171 urm., fig. 10, Némethi 1999, p. 25, nr. 12b.2.
105. Dindești, jud. Satu Mare, „Pășună“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, LTC; Némethi 1989, p. 112, nota. 28, fig. 23/5-7.
106. Dindești, jud. Satu Mare, „Observator“, așezare, perieghetză; Némethi 1999, p. 26, nr. 12e.2.
107. Dindești, jud. Satu Mare, „Ograda lui Donca Aurel“, așezare, perieghetză 1979; Némethi 1999, p. 26, nr. 12h.2.
108. Diosig, jud. Bihor, descoperiri întâmplătoare, necropolă, LTC; Crișan 1973b, p. 56, nr. 24, Mureșan 1990.
109. Dipșa, com. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud, „Totenberg“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, săpături 1969 și 1972, LTC; Horedt 1941-1944b, p. 196-200, fig. 5-7, Zirra 1974, p. 138-141, fig. 1/1-4.
110. Dipșa, com. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud, „Belitoarea“, mormânt descoperit în mod întâmplător, LTC; Zirra 1974, p. 141-153, fig. 2/1-4.
111. Dobra, com. Supur, jud. Satu Mare, „Tatardomb“, descoperire întâmplătoare, Némethi 2000b, p. 167.
112. Dumitrița, com. Cetate, jud. Bistrița-Năsăud, „Cetate“, așezare?, săpături G. Marinescu și C. Gaiu 1966, 1978, sec. IV-III a. Chr.; Dănilă 1972, p. 78-80, fig. 12.

¹⁰⁷ Din descrieri se pare că cele două puncte coincid, fiind publicate sub nume diferite. Compară Lazăr 1975a, p. 69-74, cu Dănilă și Marinescu 1976, p. 33-38.

113. Dupușul, jud. Sibiu, „Hennenpeck“, descoperiri întâmplătoare; Nestor, 1937-40, p. 166, fig. 4, Crișan 1973b, p. 57, nr. 26.
114. Fântânele, com. Matei, jud. Bistrița-Năsăud, „Dâmbul Popii“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, perieghază și săpături Șt. Dănilă 1965 și 1967, săpături I. Crișan, G. Marinescu, T. Soroceanu, Șt. Dănilă, Fl. Medeleț 1969-1976, LTB1-C1; Dănilă 1971, p. 59-61, fig. 1-2, Crișan 1973b, p. 57, nr. 27, Crișan 1977, p. 75-77.
115. Fântânele, com. Matei, jud. Bistrița-Năsăud, „Livadă“, mormânt descoperit în mod întâmplător, LTC; Crișan 1975a, p. 41-56, fig. 1-4.
- * Fântânele, com. Matei, jud. Bistrița-Năsăud, „La Gâță“, necropolă, săpături L. Vaida, informație M. Babeș.
116. Feldioara, com. Cătină, jud. Cluj, „La Ciurgău“, descoperiri întâmplătoare, LTC; Crișan (coord.) 1992, p. 196.
117. Felnac, jud. Arad, descoperiri întâmplătoare; Barbu et al. 1999, p. 67, nr. 1c.
118. Firtușu, jud. Mureș, „Cetate“, („Vârful de șus“) așezare, săpături 1959, LTC; Horedt 1962, p. 639, fig. 5/24-25.
119. Foeni, jud. Satu Mare, „Cărmidărie“, așezare, LTC?; Némethi 1999, p. 61, nr. 40e.
120. Foeni, jud. Satu Mare, „podul spre Viișoara“, așezare, perieghază I. Némethi, LTC?; Némethi 1999, p. 61, nr. 40h.3.
121. Foeni, jud. Satu Mare, „Moara Nouă“, așezare, săpătură de salvare I. Némethi 1968, LTC?; Némethi 1999, p. 60, nr. 40a.3.
122. Foeni, jud. Satu Mare, „Livadă“, așezare, perieghază I. Némethi, LTC?; Némethi 1999, p. 62, nr. 40k.
123. Foeni, jud. Satu Mare, „Károlyi“, descoperiri întâmplătoare, LTC?; Némethi 1999, p. 62, nr. 40l.3.
124. Foeni, jud. Satu Mare, „Livadă spre Urziceni“, descoperire întâmplătoare?, LTC?; Némethi 1999, p. 62, nr. 40k.
125. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud, „La Hrube“, necropolă, sondaj Șt. Dănilă 1953, săpături V. Zirra 1972-1976?, LTB2-C; Zirra și Harhoiu 1996, p. 164 urm.
126. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud, așezare (corespunzătoare necropolei nr. 125), sondaj, LTB2-C; Zirra 1974, p. 153, fig. 7/4, Zirra 1980, p. 39, nota. 1.
127. Galošpetreu, jud. Bihor, „malul drept al Ganașului lângă baraj“, așezare, perieghază 1991; Némethi 1999, p. 33, nr. 20k.2.
128. Gâmbaș (Marogomas), or. Aiud, jud. Alba, mormânt; Roska 1942a, p. 161, nr. 92, Zirra 1971, p. 186.
129. Geoagiu, jud. Alba, așezare?; Ferencz 1997a, p. 81.
130. Gârbova, jud. Alba, descoperire întâmplătoare; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 102 urm., nr. 81.
131. Ghenci, com. Căuaș, jud. Satu Mare, „Drumul Ghenci – Sântmiclaus“, așezare, perieghază; Némethi 1999, p. 72, nr. 48g.
132. Gherla, jud. Cluj, „Digul Morii“, descoperire întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 215, nr. 10.
133. Gherla, jud. Cluj, „Luncă“, așezare, Crișan (coord.) 1992, p. 212, nr. 6.
134. Girișu de Criș, jud. Bihor, e menționată o descoperire celtică fără alte precizări; Dumitrașcu 1986a, p. 699, nr. I.2.
135. Gligorești, com. Luna, jud. Cluj, „Holoame“, așezare, săpături I. Aldea, Fl. Gogâltan, A. Ursuțu 1995, 1997, sec. III-II a. Chr.; Aldea et al. 1996, Aldea et al. 1998.
136. Gornești, jud. Mureș, „Șura Hărburilor“, descoperire întâmplătoare; Lazăr 1995, p. 138, nr. XXXIX.1j.
137. Gornești, jud. Mureș, „Dealul Marta“, descoperiri întâmplătoare; Lazăr 1995, p. 138, nr. XXXIX.1.D.
138. Gornești, jud. Mureș, „Cimitir“, descoperire întâmplătoare; Lazăr 1995, p. 138, nr. XXXIX.1.E.

139. Gușterița, or. Sibiu, jud. Sibiu, descoperire întâmplătoare, LT B1; Crișan 1973b, p. 61, nr. 56.
140. Hațeg, jud. Hunedoara, descoperiri întâmplătoare; Rusu și Bandula 1970, p. 39, fig. 10.
141. Heria, jud. Alba, descoperiri întâmplătoare; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 107, nr. 89.1c.
142. Herina, jud. Bistrița-Năsăud, descoperire întâmplătoare, LTC; Dănilă 1971, p. 64-66, fig. 4.
143. Herina, jud. Bistrița-Năsăud, „Dealul Morii“, descoperiri întâmplătoare, sondaje Șt. Dănilă 1957, L. Vaida 1997; Vaida 1999, p. 239-243, pl. III.
144. Horea, jud. Satu Mare, „Ograda lui Gh. Mateș“, necropolă, descoperiri întâmplătoare; Némethi 1999, p. 60, nr. 39b.
145. Hotoan, com. Căuaș, jud. Satu Mare, „Grădina fermei zootehnice“, așezare, periegheză, LT mijlociu; Némethi 1999, p. 20, nr. 7b.3.
146. Homorodu de Sus, com. Homoroade, jud. Satu Mare, „Dealul Mocoaiiei“, descoperiri întâmplătoare; Lăzin 1981-1982, p. 74, nr. 7a.
147. Iernut, jud. Mureș, descoperire întâmplătoare; Lazăr 1995, p. 151, nr. XLVII.1.B, pl. XCIII/18.
148. Iernut, jud. Mureș, „Vechiul cimitir al comunei Iernut“, așezare?; Vlăssă 1965, p. 32, nr. 15h.
149. Ighiu, jud. Alba, „Măgură“, necropolă; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 110, nr. 93.
150. Înlăceni, com. Atid, jud. Harghita, „Firtuș“, descoperiri întâmplătoare; Căvruc (coord.) 2000, p. 64-66, nr. Id.1.
151. Jidvei, jud. Alba, descoperiri întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 58, nr. 33a, b, fig. 6.
152. Jucul de Sus, com. Jucu, jud. Cluj, „Pietriș“, mormânt descoperit în mod întâmplător în 1911, LTC; Crișan (coord.) 1992, p. 250, nr. 9.
153. Lancrăm, or. Sebeș, jud. Alba, „Glod“, așezare, periegheză și săpătură de salvare R. Totoianu și O. Ghenescu 1999, LT B-C, LT D; Popa și Totoianu 2000.
154. Lelei, jud. Satu Mare, „Viile Baglyos“, așezare, periegheză; Némethi 1999, p. 89 urm., nr. 80e.
155. Lopadea Veche, com. Mirăslău, jud. Alba, „La Jidovină“, așezare, cercetări V. Lazăr 1967-68, LT B2-C; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 119, nr. 105.
156. Lunca Târnaviei, com. Șona, jud. Alba, descoperiri întâmplătoare; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 121, nr. 108.
157. Luncani – Grind, com. Luna, jud. Cluj, descoperire întâmplătoare; Roska 1942a, p. 97, nr. 26, fig. 120, Crișan 1973b, p. 58, nr. 35.
158. Măgărei (act. Pelicor), jud. Sibiu, descoperire întâmplătoare; Roska 1937, p. 195, B.6a (vezi și B. 11a), Roska 1942a, p. 148, nr. 5, Zirra 1976c, p. 15, nr. 101.
159. Mediaș, jud. Sibiu, „Podei“, necropolă, descoperiri întâmplătoare 1880, 1938, 1958, LT B1-C; Nestor 1937-1940, Crișan 1973b, p. 58, nr. 36.
160. Mediaș, jud. Sibiu, „Baia de Nisip - Cănepi“, așezare, sondaj I. Crișan 1953; Blăjan și Togan 1978, p. 42-44, pl. VIII/1-3, 6, 11, IX/1, 3, 4, X- XII, XIII/1-8, XIV/1, 7, XV/1, 5, 7.
161. Mediaș, jud. Sibiu, „Tebea“, așezare, sondaj K. Horedt 1961, LTC; Blăjan și Togan 1978, p. 40-42, Taf. III, IV/1-3, V/1-5, 7, 11, 12, VI/1-10, VII, VIII/4, 8.
162. Micăsasa, jud. Sibiu, descoperire întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 58-59, nr. 37.
163. Micești, com. Tureni, jud. Sibiu, „Dealul Turzii“, descoperiri întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 275, nr. 19.
164. Mociu, jud. Cluj, „Ocoliș“, așezare?; Crișan (coord.) 1992, p. 280, nr. 3.
165. Moftinu Mic, jud. Satu Mare, „Pescărie A“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, săpături I. Némethi 1982, LTC; Némethi 1999, p. 80, nr. 54b.3.
166. Moftinu Mic, jud. Satu Mare, „Drumul de țară spre Moftinu Mic“, așezare (corespunzătoare necropolei nr. 165), periegheză?; Némethi 1999, p. 81, nr. 54k.2.
167. Mojna, jud. Sibiu, „Burgweg“, mormânt descoperit în mod întâmplător, LTC; Crișan, 1973b, p. 59, nr. 38.
168. Morești, com. Ungheni, jud. Sibiu, „Podei“, așezare, săpături K. Horedt 1951-1955, LTC; Horedt 1979, p. 35-52, fig. 13-22.

169. Mureni, com. Vânători, jud. Mureș, „Albia pâraului Sedriaș“, descoperiri întâmplătoare, LTB; V. Lazăr 1995, p. 275, nr. XCII.4A.c.
170. Noșlac, jud. Alba, „Livadă“, așezare?; Ferencz 1997a, p. 81.
171. Oarda, or. Alba Iulia, jud. Alba, „Cutină“, așezare, sondaj, sec. IV-III a. Chr.; Rustoiu și Rustoiu 2000, p. 177-180, fig. 2/5-12, 3.
172. Ocna Mureș, jud. Alba, „Vatra orașului“, așezare, sec. III-II a. Chr.; Ferencz 1997a, p. 79.
173. Ocna Sibiului, jud. Sibiu, mormânt descoperit în mod întâmplător 1884, LTB; Rusu și Bandula 1970, p. 37-39, pl. XVIII/a-b.
174. Oradea, jud. Bihor, necropolă, descoperiri întâmplătoare; Roska 1942, p. 198, nr. 88, Zirra 1971, p. 171, nota. 8.
175. Oradea, jud. Bihor, „Salca“, descoperiri întâmplătoare, LTB1; Crișan 1973b, p. 59, nr. 42, Zirra 1971, p. 195, nota. 100.
176. Orosfaia, com. Milaș, jud. Bistrița-Năsăud, „Dealul Viilor“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, săpături 1998 - 1999 C. Gaiu, L. Vaida, LTC; Vaida 2000.
177. Orșova, jud. Mehedinți, descoperiri întâmplătoare; Roska 1942a, p. 214 urm., nr. 68, Zirra 1976c, p. 15, nr. 100.
178. Otomani, jud. Bihor, „Dealul Cetății“, necropolă, descoperiri întâmplătoare; Crișan 1973b, p. 59, nr. 43.
179. Papiu Ilarian, jud. Mureș, „Stăunie“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, cercetări N. Vlăssă, K. Horedt, D. Protase 1955, LTC; Crișan și Milea 1970.
180. Partoș, or. Alba Iulia, jud. Alba, descoperire întâmplătoare; Zirra 1971, p. 185.
181. Pecica, jud. Arad, necropolă, descoperiri întâmplătoare, LTB1-C; Crișan 1974b, p. 44-47, fig. 14-19.
182. Pecica, jud. Arad, necropolă, descoperiri întâmplătoare, săpături (?) Domotor Laszlo 1901 sau J. Ferencz 1911, LTB1-C; Crișan 1974b, p. 44-47, fig. 14-19, Măndescu 2000, p. 7.
183. Peșelca, jud. Alba, descoperiri întâmplătoare, LTB2; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 143, nr. 138.
184. Pianu de Sus, jud. Alba, așezare?; Ferencz 1997a, p. 81.
185. Pișcolt, jud. Satu Mare, „Nisipărie“, necropolă, săpături I. Némethi 1970-1977, 1995, LTB1-C1; Némethi 1988a, Némethi 1989, Némethi 1992, Némethi 1993, Zirra 1997.
186. Pișcolt, jud. Satu Mare, „Lutărie“, așezare, săpătură de salvare și cercetări sistematice 1998, 1999 I. Némethi 1970, LTB-C; Némethi 1999, p. 45, nr. 33f.2.
187. Pișcolt, jud. Satu Mare, „Parcul nr. 1“, așezare, descoperiri întâmplătoare; Némethi 1999, p. 45, nr. 33i.
188. Pișcolt, jud. Satu Mare, „Gardonany“, așezare, periegheză I. Némethi 1981; Némethi 1999, p. 45, nr. 33m.2.
189. Portița, jud. Satu Mare, „La Cruce“, așezare, periegheză 1988, 1996; Némethi 1999, p. 24, nr. 10a.2.
190. Portița, jud. Satu Mare, „Horgoș“, așezare, periegheză?; Némethi 1999, p. 24, nr. 10b.2.
191. Porumbenii Mici, com. Mugeni, jud. Harghita, descoperire întâmplătoare; Căvruc (coord.) 2000, p. 164, nr. XXVIII.h.9.
192. Prundul Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud, „Vatra localității“, descoperire întâmplătoare 1966, sec. III-II a. Chr.; Vasilev 1969.¹⁰⁸
193. Pruniș, com. Ciurila, jud. Cluj, necropolă; Crișan et al. 1995.
194. Râșnov, jud. Brașov, descoperire întâmplătoare, LTB; Crișan 1973b, p. 60, nr. 49.
195. Rădești, jud. Alba, așezare?; Ferencz 1997a, p. 81.
196. Remetea Mare, jud. Timiș, necropolă, săpături F. Medeleț, LTB2-C; Zirra 1974, p. 149, fig. 8, Némethi 2000a, p. 65.

¹⁰⁸ Numai pe baza analogiilor s-a presupus că o reprezentare figurală antropomorfă din tuf vulcanic găsită la Prundul Bârgăului în 1966 este de factură celtică.

197. Resighea, jud. Satu Mare, „Parcul nr.2 Romgaz“, necropolă, descoperiri întâmplătoare 1968; Némethi 1999, p. 46, nr. 34c.
198. Rimetea, jud. Alba, „Dealul Cetății“, descoperiri întâmplătoare; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 155 urm., nr. 151.2.
199. Românești, com. Tomești, jud. Timiș, „Peștera cu apă“, așezare?, săpături M. Moga 1948, F. Mogoșanu, I. Stratan 1960, F. Drașovean, F. Gogăltan, I. Rogozea 1991; Mogoșanu et al. 1997.
200. Ruși (Rüsz), jud. Sibiu, descoperire întâmplătoare; Roska 1942a, p. 240, nr. 74, Zirra 1976b, p. 15, nr. 109.
201. Sanislău, jud. Satu Mare, „Lutărie“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, săpături V. Zirra, I. Némethi, I. Georgescu 1964-1967, LTB2-C; Zirra 1972a, p. 151-197, pl. XLIII-LVI.
202. Sanislău, jud. Satu Mare, „Gara C.F.R.“, așezare, perieghetză I. Némethi; Némethi 1999, p. 46, nr. 35b.
203. Săcuieni, jud. Bihor, „Căramidărie“, necropolă, descoperiri întâmplătoare 1928-1935, LTB; Constantiniu 1968.
204. Sălacea, jud. Bihor, „Căramidărie“, mormânt descoperit în mod întâmplător, LTB2; Crișan 1973b, p. 61, nr. 53.
205. Săndulești, jud. Cluj, descoperiri întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 61, nr. 54.
206. Săvârșin, jud. Arad, „Cetățuia“, „Czukurhegy- Dealul de Zahăr“, necropolă, săpături M. Barbu, P. Hügel, P. Hurezan 1985-1986, 4. sec. a. Chr.; Barbu et al. 1999, p. 108 urm., nr. 1.
207. Săvârșin, jud. Arad, „în apropierea necropolei“, așezare, săpături, sec. IV-II a. Chr.; Barbu et al. 1999, p. 106-108, nr. 1.
208. Săncel, jud. Alba, „Fundătura“, așezare?, Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 174, nr. 169.2.
209. Săniob, jud. Bihor, descoperire întâmplătoare, LTC; Roska 1942a, p. 266, nr. 143, Zirra 1976b, p. 15, nr. 120.
210. Sănpetru German, com. Secusigiu, jud. Arad, descoperire întâmplătoare 1897, LTC; Crișan 1973b, p. 62, nr. 60.
211. Sântandrei, jud. Bihor, „La Criș“, descoperiri întâmplătoare; Crișan 1973b, p. 62, nr. 61.
212. Sântandrei, jud. Bihor, descoperire întâmplătoare; Crișan 1973b, p. 62, nr. 61.
213. Sântioana, com. Țaga, jud. Cluj, descoperire întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 62, nr. 62.
214. Sântioana, com. Țaga, jud. Cluj, descoperiri întâmplătoare, celtic?; Crișan (coord.) 1992, p. 358 urm.
215. Sântion, com. Borș, jud. Bihor, necropolă; Crișan 1973b, p. 62, nr. 63.
216. Sântion, com. Borș, jud. Bihor, „Dealul Mănăstirii“, („Klastromdomb“), așezare?, sondaj 1955; Alexandrescu 1955, p. 489.
217. Sebeș, jud. Alba, „Podul Pripocului“, așezare, perieghetză M. Macrea 1951 și săpături K. Horedt, I. Aldea 1960, 1966, 1967, LTC; Horedt et al. 1967, p. 19-25, fig. 10, Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 167, nr. 4.
218. Sebiș, jud. Bistrița-Năsăud, „Nord est de căminul cultural“, descoperire întâmplătoare, LTC; Dănilă 1971, p. 64, fig. 4/1, 5/1.
219. Sfântul Gheorghe, com. Iernut, jud. Mureș, „Pe șes“, așezare, sondaj 1960, 3-2 sec. a. Chr.; Crișan 1966, p. 74, Lazăr 1995, p. 170, nr. XLVII.9.A.
220. Sibiu, jud. Sibiu, „Gușterița“, descoperire întâmplătoare, LTB1; Crișan 1973b, p. 61, nr. 56.
221. Sibiu, jud. Sibiu, „în împrejurimile orașului“, descoperiri întâmplătoare, LTB; Crișan 1973b, p. 61, nr. 57.
222. Sic, jud. Cluj, „Lacul Cerbu“, descoperiri întâmplătoare, LTC; Crișan (coord.) 1992, p. 350., nr. 28.
223. Sic, jud. Cluj, descoperire întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 351, nr. 40d.
224. Silivaș, com. Hopârta, jud. Alba, descoperiri întâmplătoare, LTB?; Crișan 1973b, p. 45-48, 61, nr. 59, fig. 3-4.
225. Sopor de Câmpie, com. Frata, jud. Cluj, „Răzoare“, mormânt descoperit în mod întâmplător, LTC; Crișan, 1973b, p. 62, nr. 64.
226. Sovata, jud. Mureș, descoperire întâmplătoare; Lazăr 1995, p. 240, nr. LXXIX.1A.h.

227. Șard, com. Ighiu, jud. Alba, descoperire întâmplătoare; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 179, nr. 177.3c.
228. Șaroș, or. Dumbrăveni, jud. Sibiu, necropolă; Crișan 1973b, p. 62, nr. 65.
229. Șăulia, jud. Mureș, „Deversorul lacului Vesa“, așezare, sec. II a. Chr.; Lazăr 1995, p. 249, nr. LXXXIII.C.
230. Șeica Mică, jud. Sibiu, „La Troci“, („Progadie“), mormânt descoperit în mod întâmplător, LTB2; Crișan 1973a, p. 52-54, nr. III, pl. IV-V, Crișan 1973b, p. 62-63, nr. 66a.
231. Șeica Mică, jud. Sibiu, „Dealul Galbrich“ („Goldenberg“), necropolă, săpături V. Zirra, G. Togan 1971, LTC; Crișan 1973b, p. 63, nr. 66b.
232. Șeica Mică, jud. Sibiu, „Huesen“, așezare, săpături, LTC; Zirra 1974, p. 138, Zirra 1975, p. 55, nota. 83, fig. I.B.1a-3, Zirra 1980, p. 39 urm. nota 1.
233. Șeitin, jud. Arad, „Malul drept al Mureșului“, („Șălancă“), așezare?, sec. III-II a. Chr.; Blăjan 1975, p. 69 urm., fig. 2-3.
234. Șeușu, com. Ciugud, jud. Alba, „La Cărarea Morii“, așezare, descoperiri întâmplătoare, săpături M. Ciută, I. Ferencz 1994-1999, LTC; Ferencz și Cuită 2000.
235. Șilindru, jud. Bihor, descoperire întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 63, nr. 67.
236. Șimand, jud. Arad, descoperire întâmplătoare 1983, LTC; Barbu et al. 1999, p. 122, nr. 1b.
237. Șimonești, com. Șimonești, jud. Harghita, „Vatra Satului, Nr. 208-209“, descoperiri întâmplătoare, perieghză B. Elek 1985; Căvruc (coord.) 2000, p. 233, nr. XLVI.1.11.
238. Șintereag, jud. Bistrița-Năsăud, descoperiri întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 63, nr. 69.
239. Șona, jud. Alba, descoperiri întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 63, nr. 70a-c.
240. Șona, jud. Alba, „sud vest de gară“, așezare, 3-2 sec. a. Chr.; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 182 urm., nr. 182.8.
241. Șopteriu, com. Urmeniș, jud. Bistrița-Năsăud, „La Curmătură“, necropolă, descoperiri întâmplătoare, săpături Ș. Dănilă 1968, G. Marinescu 1973, 1974, LTC; Dănilă și Marinescu 1976, p. 33-38, pl. XII (vezi și nr. 100, Delureni).
242. Șpălnaca, com. Hopârta, jud. Alba, descoperire întâmplătoare; Moga și Ciugudean (coord.) 1995, p. 184, nr. 183.8.
243. Tarcea, jud. Bihor, „Togul Mic“, („Kis tag“), așezare, perieghză; Némethi 1999, p. 36, nr. 24g.1.
244. Tarcea, jud. Bihor, descoperire întâmplătoare; Crișan 1973b, p. 63, nr. 71.
245. Tărian, com. Girișu de Criș, jud. Bihor, „Dâmbul lui Ciordaș“, necropolă, săpături N. Chidioșan, D. Ignat 1967, 1968, LTC; Chidioșan și Ignat 1972.
246. Târnăveni, jud. Mureș, „Dealul Viilor“, necropolă, LTB2; Crișan 1973b, p. 64, nr. 74¹⁰⁹.
247. Târgu Mureș, jud. Mureș, „Fabrica veche de cărămizi“, așezare?; Vlăssă 1965, p. 22, nr. 6a.
248. Timafalva, or. Cristuru Secuiesc, jud. Harghita, „Poala Bradului“, „Fenyő-alja“, așezare, săpături Z. Szekely, I. Molnár 1964- 1966, 1975, 4.-2. sec. a. Chr.; Căvruc (coord.) 2000, p. 118, nr. XI.d.5, 17.
249. Timafalva, or. Cristuru Secuiesc, jud. Harghita, „Belső- Cserepcsúr“, mormânt descoperit în mod întâmplător 1902, LTC; Roska 1927-1932, p. 359-361, Roska 1942a, p. 269, nr. 178, fig. 322, Ferencz 1997b, p. 5-10, Căvruc (coord.) 2000, p. 116 urm., nr. XI d 5, 12.
250. Timișoara, jud. Timiș, mormânt descoperit în mod întâmplător 1981, LTB1; Medeleț și Bejan 1983.
251. Tiream, jud. Satu Mare, „Viile Tireamului“, așezare, perieghză, LTC; Némethi 1999, p. 22, nr. 8k.2.
252. Toarcla (Tartlau), jud. Brașov, mormânt izolat descoperit în mod întâmplător, LTB; Horedt 1941-1944b, p. 189-200, Paul 1988.
253. Turda, jud. Cluj, descoperiri întâmplătoare, LTC; Crișan 1973b, p. 64, nr. 75.
254. Turdaș, com. Hopârta, jud. Alba, „Coasta Viilor“, mormânt descoperit în mod întâmplător 1962, LTB1; Crișan 1973b, p. 46-48, 64, nr. 76, fig. 1-2.

¹⁰⁹ Lazăr 1995, p. 261, nr. LXXXVII.1.A.e: „*probabil vestigii celtice*“.

255. Țiptelnic, com. Band, jud. Mureș, „necropola prefeudală“, descoperiri întâmplătoare; Lazăr 1995, p. 62, nr. VIII.1.B, pl. XCIII/6.
256. Uroi, jud. Hunedoara, descoperire întâmplătoare, LTC; Popescu 1941-1944.
257. Uioara de Jos, or. Ocna Mureș, jud. Alba, „Via lui Bogdan“, așezare?; Ferencz 1997a, p. 79.
258. Urziceni, jud. Satu Mare, „La pășune“, așezare; Némethi 1999, p. 63, nr. 41e.2.
259. Urziceni, jud. Satu Mare, „Râtul Vada“ („Vada rét“), așezare; Némethi 1999, p. 63, nr. 41h3.
260. Urziceni, jud. Satu Mare, „Pârâul Papirgyár“ („Papirgyár pataka“), așezare, perieghetză 1983; Némethi 1999, p. 63, nr. 41l.3.
261. Valea lui Mihai, jud. Satu Mare. „Gorove“, necropolă, săpături M. Roska, LTC; Némethi 1999, p. 40, nr. 29k.
262. Valea lui Mihai, jud. Satu Mare, „Groapa nouă cu lut“, așezare; Némethi 1999, p. 40, nr. 29h.
263. Valea lui Mihai, jud. Satu Mare, „Valea lui Krizsár“, așezare, perieghetză; Némethi 1999, p. 40, nr. 29l.1.
264. Valea Viilor, jud. Sibiu, descoperiri întâmplătoare, LTB; Zirra 1975, p. 53, pl. IIA/5-6.
265. Vășad, jud. Bihor, „Lacul format din Ierul Morii“, așezare, perieghetză; Némethi 1999, p. 43, nr. 32l.1.
266. Vânători, jud. Mureș, „Dealul Rotund“, așezare?, sec. III-II a. Chr.; Zirra 1980, p. 39, nr. 1¹¹⁰.
267. Vârșand (Varzafa), com. Pilu, jud. Arad, mormânt descoperit în mod întâmplător 1910, LTB2; Crișan 1973b, p. 64, nr. 79.
268. Vermeș, com. Lechința, jud. Bistrița-Năsăud, descoperiri întâmplătoare, perieghetză 1963; Horedt 1965, p. 63, nr. 16.
269. Veșel, jud. Hunedoara, descoperire întâmplătoare, LTC; Roska 1942a, p. 302, nr. 53, fig. 366, Crișan 1973b, p. 64, nr. 80.
270. Vezediu, jud. Satu Mare, „Malul Ieriului“, așezare, perieghetză; Némethi 1999, p. 23, nr. 9a.4.
271. Viștea, com. Gârbău, jud. Cluj, „Cărbunari“, descoperire întâmplătoare; Crișan (coord.) 1992, p. 426, nr. 4.
272. Vințu de Jos, jud. Alba, „Terasa spre Sibișeni“, așezare, săpături?, sec. III-II a. Chr.; Ferencz 1997a, p. 79.
273. Vladimirescu, or. Arad, jud. Arad, „vest de comună“, așezare, săpături de salvare, III-II a. Chr.; Pădureanu 1985, p. 42, nr. E.b.
274. Vladimirescu, or. Arad, jud. Arad, „est de comună“, descoperiri întâmplătoare, III-II a. Chr.; Pădureanu 1985, p. 41, nr. C.b.
275. Vurpăr (Vurpod), jud. Sibiu, mormânt descoperit în mod întâmplător, LTB1; Horedt 1941-1944b, p. 195, fig. 4/1, 4/5.
276. Zăuan, jud. Sălaj, „Dîlmei cimitirului“, necropolă, săpături M. V. Alexandru 1975-1977, 1980, LTB2-C; Matei 1978.
277. Zăuan, jud. Sălaj, „Albia râului din apropiere“, descoperire întâmplătoare; Matei 1978, p. 33, fig. X/4.
278. Zoreni, com. Sântmihaiu de Câmpie, jud. Bistrița-Năsăud, „Butuci“, descoperire întâmplătoare 1969, LTC; Dănilă 1971, p. 66, fig. 4/3, 5/3.

CATALOG AL DESCOPERIRILOR MONETARE CELTICE DIN TRANSILVANIA, BANAT ȘI CRIȘANA (FIG. 10)

A. Tezaure

1. Agrișu-Mare, jud. Arad, „Valea Pârâului Bot“, 132 monede, Preda 1973, p. 66-69, pl. IX/5.
2. Andrid, jud. Satu Mare, s-a păstrat numai o monedă (numărul de monede găsite în total este incert), Némethi 1999, p. 29, nr. 13.

¹¹⁰ Lazăr 1995, p. 273, nr. XCII.1.A.c: descoperire izolate.

3. Banat, locul descoperirii incert, s-au păstrat 38 monede (numărul de monede găsite în total este incert), Preda 1973, p. 56.
4. Buteni, jud. Arad, numărul de monede găsite este incert, Preda 1998, p. 244.
5. Chișineu-Criș, jud. Arad, numărul de monede găsite este incert, Preda 1973, p. 88.
6. Criciova, jud. Timiș, 80-100 monede, Preda 1973, p. 59-62, pl. VIII, fig. 3.
7. Crișeni, com. Mociu, jud. Cluj, „Țucleiul Dracului“, 82 monede, Preda 1973, p. 97-104.
8. Ilidia, jud. Caraș-Severin, numărul de monede găsite este incert, Preda 1973, p. 56.
9. Mireșu Mare, jud. Satu Mare, cca. 1000 monede, Preda 1973, p. 75-97.
10. Petroșeni, jud. Hunedoara, numărul de monede găsite este incert, Preda 1973, p. 57.
11. Prundu Bârgăului, jud. Bistrița-Năsăud, numărul de monede găsite este incert, Preda 1973, p. 156.
12. Ramna, jud. Caraș-Severin, din 144 monede s-au păstrat 12, Preda 1973, p. 62-66, pl. VIII.
13. Sănnicicolau Român, com. Cefa, jud. Bihor, din 400 monede s-au păstrat 200, Mitrea 1975, p. 321, nr. 30.
14. Sighetul Marmației, jud. Maramureș, „Moara Juncad“, numărul de monede găsite este incert, Preda 1973, p. 108-110, pl. XX.
15. Stâna, jud. Sălaj, „Pe deal“, numărul de monede găsite este incert, Preda 1973, p. 105.
16. Șilindia, jud. Arad, „Frăgărie“, 800 monede, Chirilă 1972.
17. Tonciu, jud. Bistrița Năsăud, din 160 monede s-au păstrat 20, Preda 1973, p. 105.
18. Vișea, jud. Cluj, 158 monede, Preda 1973, p. 105.

B. Descoperiri izolate

19. Aiud, jud. Alba, o monedă, Takács, Bogdan 1999, p. 93-95.
20. Atit, jud. Harghita, o monedă, Cavruc (coord.) 2000, p. 61, nr. Ia2.
21. Arad, jud. Arad, o monedă, Preda 1998, p. 146.
22. Baia Mare, jud. Maramureș, o monedă, Stanciu 1992, p. 172, nr. 2.
23. Baia de Aramă, jud. Mehedinți, o monedă, Preda 1973, p. 56.
24. Băia Herculane, jud. Mehedinți, o monedă, Preda 1998, p. 144.
25. Beclean, jud. Bistrița Năsăud, o monedă, Preda 1998, p. 173.
26. Banat, 4 monede din locuri neprecizate, Preda 1998, p. 150, 154, 155, 174.
27. Bistrița, Bistrița Năsăud, o monedă, Preda 1973, p. 101.
28. Brașov, jud. Brașov, o monedă, Preda 1973, p. 105.
29. Buia, jud. Sibiu, 3 monede, Preda 1973, p. 38.
30. Caransebeș, jud. Caraș-Severin, numărul de monede găsite este incert, Preda 1973, p. 56.
31. Jud. Caraș-Severin, 5 monede din locuri neprecizate, Preda 1973, p. 56, 78, 88, 89, Preda 1998, p. 155.
32. Carașova, jud. Caraș-Severin, 3 monede, Preda 1973, p. 56, 89.
33. Ciobanca, jud. Cluj, o monedă, Lupu 1957, p. 411-12, fig. 1.
34. Cușmed, jud. Harghita, o monedă, Cavruc (coord.) 2000, p. 64, nr. Ic3.
35. Cugir, jud. Alba, o monedă, Preda 1973, p. 35.
36. Feleac, jud. Cluj, o monedă, Preda 1973, p. 100.
37. Gătaia, jud. Timiș, o monedă, Poenaru-Bordea și Mitrea 1996-98, p. 435, nr. 17.
38. Dumitrița, jud. Bistrița Năsăud, o monedă, Poenaru-Bordea und Mitrea 1996-98, 434, Nr. 15.
39. Gherla, jud. Cluj, 2 monede, Preda 1973, 106.
40. Lutița, jud. Harghita, o monedă, Cavruc (coord.) 2000, p. 156, nr. XXVIII.e1.
41. Homorodul de Jos, jud. Satu Mare, o monedă, Lazin și Ardevan 1998-1999, p. 71-74.
42. Huedin, jud. Cluj, o monedă, Preda 1998, p. 157.
43. Lugoj, jud. Timiș, 6 monede, Preda 1973, p. 66, 88.
44. Mediaș, jud. Sibiu, 2 descoperiri izolate, Preda 1973, p. 35, nr. 13, p. 156, nr. 6.
45. Mărtiniș, jud. Harghita, numărul de monede găsite este incert, Cavruc (coord.) 2000, p. 130, nr. XXIV.f4.
46. Oravița, jud. Caraș-Severin, numărul de monede găsite este incert, Preda 1973, p. 56.

47. Orșova, jud. Mehedinți, 2 monede, Preda 1973, p. 156.
48. Potoc, jud. Caraș-Severin, numărul de monede găsite este incert, Preda 1973, p. 57.
49. Pișchinți, jud. Hunedoara, o monedă, Preda 1998, p. 159.
50. Porolissum, jud. Sălaj, o monedă, Preda 1973, p. 100.
51. Reen, jud. Mureș, o monedă, Preda 1973, p. 36, pl. III/1.
52. Rugi, jud. Caraș-Severin, o monedă, Preda 1973, p. 57.
53. Reșița, jud. Caraș-Severin, o monedă, Preda 1973, p. 100.
54. Jud. Sălaj, 4 monede din locuri neprecizate, Preda 1973, p. 105.
55. Săcelu de Pădure, jud. Mureș, o monedă, Preda 1998, p. 159.
56. Sângeorgiu Mare, jud. Bistrița Năsăud, o monedă, Preda 1998, p. 158.
57. Sebeș, jud. Alba, o monedă, Lupu 1969, p. 285.
58. Sighișoara, jud. Mureș, o monedă, Preda 1973, p. 39.
59. Sf. Gheorghe, jud. Covasna, 5 monede, Székely 1960, p. 557-559.
60. Tapia, jud. Timiș, o monedă, Preda 1973, p. 60.
61. Tiocu de Sus, jud. Cluj, 3 monede, Preda 1998, p. 173.
62. Turnu Severin, jud. Caraș-Severin, o monedă, Preda 1973, p. 57.
63. Vaida, jud. Bihor, o monedă, Preda 1998, p. 157.
64. Valea Chioarului, jud. Maramureș, o monedă, Stanciu 1992, p. 182, nr. 34.
65. Zlatna, jud. Alba, o monedă, Rustoiu și Rustoiu 2000, p. 185.

BIBLIOGRAFIE

- Aldea et al. 1996: I. Al. Aldea, Fl. Gogâltan, A. Ursuțiu, *Gligorești, com. Luna, jud. Cluj*, CCA 1995 (Brăila 1996), p. 51 urm., nr. 63.
- Aldea et al. 1998: I. Al. Aldea, Fl. Gogâltan, A. Ursuțiu, *Gligorești, com. Luna, jud. Cluj*, CCA 1997 (Călărași 1998), p. 22 urm., nr. 30.
- Aldea și Ciugudean 1985: I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Noi descoperiri celtice la Blandiana*, Apulum 22, 1985, p. 37-43.
- Alexandrescu 1955: A. D. Alexandrescu, *Săpăturile de salvare de la Sântion*, SCIV 6, 1955, 3-4, p. 487-497.
- Alföldi 1978: M. R.-Alföldi, *Antike Numismatik. Teil I Theorie und Praxis*, Mainz, 1978.
- Babeș 2001: M. Babeș, *Celții în spațiul carpato-dunărean*, în: *Istoria românilor I, Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, p. 511-521.
- Barbu et. al. 1999: M. Barbu, G. P. Hurezan, P. Hügel, E. D. Pădureanu, *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior, Județul Arad*, Timișoara, 1999.
- Blăjan 1975: M. Blăjan, *Descoperiri dacice și sarmatice la Șeitin (jud. Arad)*, Crisia 5, 1975, p. 69-85.
- Blăjan și Togan 1978: M. Blăjan, G. Togan, *Descoperiri celtice și dacice la Mediaș și în împrejurimi*, ActaMP 2, 1978, p. 39-51.
- Boia 1995: L. Boia, *Miturile comunismului românesc*, București, 1995.
- Boia 1997: L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997.
- Bujna 1982: J. Bujna, *Spiegelung der Sozialstruktur auf latènezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken*, PamArh LXXIII, 1982, p. 312-431.
- Cavruc (coord.) 1998: V. Cavruc (coord.), *Repertoriul arheologic al județului Covasna*, Sf. Gheorghe, 1998.
- Cavruc (coord.) 2000: V. Cavruc (coord.), *Repertoriul arheologic al județului Harghita*, Miercurea Ciuc, 2000.
- Chidioșan și Ignat 1972: N. Chidioșan, D. Ignat, *Cimitirul celtic de la Tărian*, SCIV 23, 1972, 4, p. 553-574.
- Chirilă 1972: E. Chirilă, *Der Münzhort von Șilindia*, Oradea, 1972.
- Constantiniu 1968: M. Constantiniu, *Spadă celtică din Transilvania*, MuzIst 6, 1968, p. 214-222.
- Costea 1996: Fl. Costea, *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, Brașov I 1995, II 1996.

- Crișan 1964: I. H. Crișan, *Morminte inedite din secolul III în Transilvania*, ActaMN 1, 1964, p. 87-110.
- Crișan 1966: I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, București, 1966.
- Crișan 1971: I. H. Crișan, *Contribuții la problema celților din Transilvania*, SCIV 22, 1971, 2, p. 149-169.
- Crișan 1973a: I. H. Crișan, *Descoperiri celtice de la Cluj, Peșelca și Șeica Mică*, ActaMN 10, 1973, p. 39-64.
- Crișan 1973b: I. H. Crișan, *Așa numitul mormânt de la Silivaș și problema celui mai vechi mormânt celtic în Transilvania*, Sargetia 10, 1973, p. 45-78.
- Crișan 1974a: I. H. Crișan, *Precizări în legătură cu descoperirile celtice de la Aiud*, StComSibiu 18, 1974, p. 71-93.
- Crișan 1974b: I. H. Crișan, *Descoperiri celtice păstrate în Muzeul Județean Arad*, Ziridava 3-4, 1974, p. 37-89.
- Crișan 1975a: I. H. Crișan, *Mormântul celtic de la Fântânele-Livadă*, SCIVA 26, 1975, 1, p. 41-56.
- Crișan 1977: I. H. Crișan, *Începutul La Tène-ului la daco-geți*, Marisia 8, 1977, p. 67-85.
- Crișan (coord.) 1992: I. H. Crișan (coord.), *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj-Napoca, 1992.
- Crișan și Milea 1970: I. H. Crișan, Z. Milea, *Descoperiri celtice la Papiu Ilarian (jud. Mureș)*, ActaMN 7, p. 65-78.
- Crișan et al. 1995: I. H. Crișan, A. Rustoiu, A. Palko, *Descoperirile celtice de la Pruniș, jud. Cluj*, EphemNap 5, 1995, p. 27-46.
- Dănilă 1971: Șt. Dănilă, *Noi descoperiri arheologice privind problema celților din zona Bistriței*, Filelst 1, 1971, p. 59-71.
- Dănilă 1972: Șt. Dănilă, *Contribuții la cunoașterea unor cetăți din nord-estul Transilvaniei*, Filelst 2, 1972, p. 67-108.
- Dănilă 1974: Șt. Dănilă, *Cronica săpăturilor și sondajelor arheologice efectuate pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud între anii 1953-1973*, Filelst 3, 1974, p. 65-87.
- Dănilă și Marinescu 1976: Șt. Dănilă, G. Marinescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în județul Bistrița-Năsăud*, Filelst 4, 1976, p. 24-56.
- Dumitrașcu 1979b: S. Dumitrașcu, *Raport asupra săpăturilor arheologice din anul 1978 de la Biharea*, Materiale 13, 1979, p. 297-307.
- Dumitrașcu 1982: S. Dumitrașcu, *Les fours de poterie découverts à Biharea*, Dacia N.S. 26, 1982, p. 157-166.
- Dumitrașcu 1986a: S. Dumitrașcu, *Repertoriul descoperirilor arheologice de pe Crișul Repede*, Crisia 16, 1986, p. 687-715.
- Dumitrașcu 1988a: S. Dumitrașcu, *Cuptoare de ars oale de la Sănnicolau Român, jud. Bihor*, Crisia 18, 1988, p. 41-121.
- Dumitrașcu și Nanasi 1972: S. Dumitrașcu, Z. Nanasi, *Ceramica descoperită la Ghenebea, jud. Bihor*, StComSatuMare, 1972, p. 227-236.
- Duval și Kruta (coord.) 1979: P.-M. Duval, V. Kruta, *Les mouvements celtiques du Ve au Ier siècle avant notre ère*, Paris, 1979.
- Ferencz 1997a: I. V. Ferencz, *Așezările La Tène-ului timpuriu și mijlocii în bazinul central al Mureșului*, Apulum 34, 1997, p. 79-82.
- Ferencz 1997b: I. V. Ferencz, *Nouvelles considérations sur la tombe celtique à char de Cristurul Secuiesc*, EphemNap 7, 1997, p. 5-10.
- Ferencz și Ciută 2000: I. V. Ferencz, M. Ciută, *Findings from Șeușa (Alba county) belonging to middle La Tène*, în Gaiu și Rustoiu (coord.) 2000, p. 22-50.
- Forrer 1908: R. Forrer, *Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande*, Straßbourg, 1908.
- Gaiu și Rustoiu (coord.) 2000: C. Gaiu, A. Rustoiu, *Les Celts et les Thraco-Daces de l'est du bassin des Carpates*, Cluj-Napoca, 2000.
- Horedt 1941-1944b: K. Horedt, *Zwei keltische Grabfunde aus Siebenbürgen*, Dacia 9-10, 1941-1944, p. 196-200.
- Horedt 1955: K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, SCIV 6, 1955, 3-4, p. 643-687.
- Horedt 1962: K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, Materiale 8, 1962, p. 633-643.

- Horedt 1965: K. Horedt, *Mittelatènezeitliche Siedlungen aus Siebenbürgen*, în R. v. Uslar (coord.), *Studien aus Alteuropa II. Festschrift K. Tackenberg*, Köln – Graz, 1965, p. 54-75.
- Horedt et al. 1967: K. Horedt, I. Berciu, Al. Popa, I. Paul, I. Raica, *Săpăturile arheologice de la Răhău și Sebeș*, Apulum 6, 1967, p. 11-27.
- Horedt 1979: K. Horedt, *Morești. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, București, 1979.
- Iercoșan 1986-1987: N. Iercoșan, *Noi descoperiri arheologice în zona Carei*, StCom Satu Mare 7-8, 1986-1987, p. 139-146.
- Ignat 1970: M. Ignat, *Necropola de la Zvoriștea*, SCIV 21, 1970, 4, p. 675-682.
- Kovács 1911: I. Kovács, *La station préhistorique et le cimetière de l'époque La-Tène d'Apahida* (Rezumat), DolgCluj 2, 1911, p. 57-69.
- Krämer 1962: W. Krämer, *Manching II. Zu den Ausgrabungen in den Jahren 1957 bis 1961*, Germania 40, 1962, p. 293-317.
- Krämer 1985: W. Krämer, *Die Grabfunde von Manching und die latènezeitlichen Flachgräber in Südbayern*, Die Ausgrabungen in Manching 9, Stuttgart, 1985.
- Lazăr 1975a: N. Lazăr, *Mormântul celtic de la Delureni*, ActaMN 12, 1975, p. 69-74.
- Lazăr 1995: V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al județului Mureș*, Tg. Mureș, 1995.
- Lazin 1981-1982: Gh. Lazin, *Descoperiri dacice din sec. III î.e.n. – I. e.n. în județul Satu Mare – catalog*, StCom Satu Mare 5-6, 1981-1982, p. 69-81.
- Lazin und Ardevan 1998-1999: Gh. Lazin, R. Ardevan, *Monede antice din județul Satu Mare*, StCom Satu Mare, 15-16, 1998-1999, p. 71-74.
- Lupu 1957: N. Lupu, *O monedă dacică din sudul Transilvaniei*, SCN 1, 1957, p. 411 urm.
- Lupu 1969: N. Lupu, *Descoperiri de monede antice în jurul Sibului*, StCom Sibiu 14, 1964, p. 285-289.
- Măndescu 2000: D. Măndescu, *Influențe artistice în perpetuarea unui motiv zoomorf în epoca La Tène*, Ziridava 22, 2000, p. 7-10.
- Marinescu und Gaiu 1983: G. Marinescu, C. Gaiu, *Săpăturile de la Archiud „Hânsuri”, com. Teaca, jud. Bistrița-Năsăud*, Materiale 15, 1983, p. 131-134.
- Marton 1906: L. de Marton, *La répartition locale des monuments de l'âge de fer en Hongrie*, în *Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques, compte rendus de la treizième session Monaco 1906*, tome II, Monaco, 1908, 64-71.
- Matei 1978: Al. V. Matei, *Trei morminte din sec. III î.e.n. descoperite la Zăuan (jud. Sălaj)*, ActaMP 2, 1978, p. 29-37.
- Medeleț und Bejan 1983: Fl. Medeleț, A. Bejan, *Un mormânt de incinerare de la începutul celei de-a doua vârste a fierului descoperit la Timișoara*, SympThrac 1, 1983, p. 37.
- Mitrea 1975: B. Mitrea, *Decouvertes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia N.S. 19, 1975, p. 380-412.
- Moga und Ciugudean (coord.) 1995: V. Moga, H. Ciugudean (coord.), *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 1995.
- Mogoșanu u. a. 1997: Fl. Mogoșanu u. a., *Românești „Peștera cu apă”, com. Tomești, jud. Timiș*, CCA 1983-1992, p. 96-97, nr. 224.
- Morintz 1973: S. Morintz, *Les fouilles archeologiques en Roumanie (1973)*, Dacia N.S. 17, 1973, p. 361-391.
- Mureșan 1990: O. Mureșan, *Trei piese celtice de bronz. Conservare și restaurare*, Crisia 20, 1990, p. 725-729.
- Nanasi 1973: Z. Nanasi, *Descoperiri în necropola celtică de la Curtuișeni*, Crisia 3, 1973, p. 29-45.
- Nanasi 1975: Z. Nanasi, *Un mormânt celtic de incinerare cu inventar deosebit descoperit la Curtuișeni*, StCom Satu Mare 3, 1975, p. 47-50.
- Németi 1974: I. Németi, *Cuptoare de ars ceramică din epoca Latène de la Andrid (jud. Satu Mare)*, SCIVA 25, 1974, 4, p. 579-584.
- Németi 1975: I. Németi, *Contribution concernant le facies laténien du nord- ouest de la Roumanie à la lumière des découvertes celtiques de Pișcolt*, Alba Regia 14, 1975, p. 187-197.
- Németi 1981-1982: I. Németi, *Descoperiri arheologice din hotarul orașului Carei*, StCom Satu Mare 5-6, 1981-1982, p. 167-182.

- Németi 1986: I. Németi, *Unele aspecte ale cronologiei La Tène-ului din nord vestul României*, ActaMP 10, 1986, p. 71-82.
- Németi 1986-1987: I. Németi, *Descoperiri arheologice din teritoriul comunei Moftinu Mic, jud. Satu Mare*, StCom Satu Mare 7-8, 1986-1987, p. 101-139.
- Németi 1988a: I. Németi, *Necropola La Tène de la Pișcolt, județul Satu Mare*, Thraco - Dacia 9, 1988, p. 49-73.
- Németi 1988b: I. Németi, *Unele aspecte al evoluției ceramicii din a doua epocă a fierului în nord-vestul R. S. România (Latène B - C)*, SCIVA 39, 1988, 2, p. 87-111.
- Németi 1989: I. Németi, *Necropola Latène de la Pișcolt, jud. Satu Mare*, Thraco-Dacia 10, 1989, p. 75-114.
- Németi 1992: I. Németi, *Necropola Latène de la Pișcolt, jud. Satu Mare*, Thraco-Dacia 13, 1992, p. 59-112.
- Németi 1993: I. Németi, *Necropola Latène de la Pișcolt, jud. Satu Mare*, Thraco-Dacia 14, 1993, p. 117-124.
- Németi 1994-1995: I. Németi, *Vas-chiup descoperit la Berea, com. Sanislău, jud. Satu Mare*, StCom Satu Mare 11-12, 1994-1995, p. 33-39.
- Németi 1999: I. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului*, Bibliotheca Thracologica 28, București, 1999.
- Németi 2000a: I. Németi, *Thraker und Kelten*, în M. Rotea, T. Bader (coord.), *Thraker und Kelten beidseits der Karpaten*, Ausstellung Hochdorf 2000-2001, Eberdingen, 2000, p. 59-95.
- Németi 2000b: I. Németi, *Celtic glass bracelets and pearls discovered in the North-West of Romania*, în Gaiu und Rustoiu (coord.) 2000, p. 166-178.
- Németi und Lako 1993: I. Németi, E. Lako, *Noi descoperiri celtice din județul Sălaj*, ActaMP 17, 1993, p. 77-90.
- Nestor 1932: I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, BerRGK 22, 1932, p. 11-181.
- Nestor 1937-1940: I. Nestor, *Keltische Gräber bei Mediaș, Ein Beitrag zur Frage der frühen keltischen Funde in Siebenbürgen*, Dacia 7-8, 1937-1940, p. 154-182.
- Pădureanu 1985: E. D. Pădureanu, *Contribuții la repertoriul arheologic de pe valea Mureșului Inferior și a Crișului Alb*, Crisia 15, 1985, p. 27-55.
- Pârvan 1926: V. Pârvan, *Getica. O protoistore a Daciei*, București 1926.
- Paul 1988: D. Paul, *Restaurarea unor piese metalice din mormântul celtic de la Toarcia, jud. Brașov*, Apulum 20, 1988, p. 384-401.
- Pink 1939: K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*, DissPann S II, 15, 1939.
- Poenaru-Bordea și Mitrea 1996-1997: Gh. Poenaru-Bordea, B. Mitrea, *Decouvertes monétaires en Roumanie 1984*, Dacia N.S. 40-42, 1996-1997, p. 425-467.
- Polenz 1978: H. Polenz, *Gedanken zu einer Fibel vom Mittellatèneschema aus Káyseri in Anatolien*, BJ 178, 1978, p. 181-216.
- Polenz 1982: H. Polenz, *Münzen in latènezeitlichen Gräbern Mitteleuropas aus der Zeit zwischen 300 und 50 v. Chr. Geburt*, BayerVbl 47, 1982, p. 27-222.
- Popa și Totoianu 2000: C. I. Popa, R. Totoianu, *Câteva probleme ale epocii Latène în lumina descoperirilor recente de la Lancrăm (or. Sebeș) „Glod”, jud. Alba*, în Gaiu, Rustoiu (coord.) 2000, p. 51-134.
- Popescu 1941-1944: D. Popescu, *Le bracelet celtique à demi-oves d'Uroiș (dép. de Hunedoara, Transylvanie)*, Dacia 9-10, 1941-1944, p. 183-188.
- Popescu 1967: D. Popescu, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1966)*, Dacia N.S. 11, 1967, p. 357-377.
- Preda 1973: C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973.
- Preda 1998: C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998.
- Pulszky 1897: F. Pulszky, *Magyarország archaeológiája*, Budapest, 1897.
- Reinecke 1898: P. Reinecke, *Magyarhoni emlékek a La Tène kor kezdetéről*, ArchÉrt 18, 1898, p. 306-316.

- Reinecke 1902: P. Reinecke, *Zur Kenntnis der La Tène -Denkmäler der Zone nordwärts der Alpen*. în *Festschrift z. Feier des 50 jährigen Bestehens des RGZM*, Mainz, 1902, p. 53-108.
- Reinecke 1906a: P. Reinecke, *Grabfunde der ersten La Tènestufe aus Nordostbayern*, AuhV 5, 1906, p. 281-287.
- Reinecke 1906b: P. Reinecke, *Grabfunde der dritten La Tènestufe aus dem bayrischen Donautal*, AuhV 5, 1906, p. 288-294.
- Roska 1927-1932: M. Roska, *Tombeau celtique de Cristurul Secuiesc*, Dacia 3-4, 1927-1932, p. 354-361.
- Roska 1937: M. Roska, *Der Bestand der skythischen Altertümer Siebenbürgens*, ESA 11, 1937, p. 167-203.
- Roska 1942a: M. Roska, *Erdely regeszeti repertoriuma*, Kolossvár, 1942.
- Roska 1942b: M. Roska, *Az erkertvelyesi kelta szekertemetkezes*, KözlCluj 2, 1942, p. 81-84.
- Roska 1944: M. Roska 1944, *A keltak Erdelyben*, KözlCluj 4, 1944, 1-2, p. 53-80.
- Rustoiu 2002: A. Rustoiu, *Habitat und Gesellschaft im 4.-2. Jh. v. Chr.*, în Aurel Rustoiu et al. (coord.), *Habitat und Gesellschaft im Westen und Nordwesten Rumäniens vom Ende des 2. Jahrtausends v. Chr. zum Anfang des 1. Jahrtausends n. Chr.*, Cluj-Napoca, 2002, p. 49-90.
- Rustoiu și Rustoiu 2000: A. Rustoiu, G.T. Rustoiu, *Așezări din a doua vârstă a fierului descoperite recent pe teritoriul orașului Alba Iulia*, Apulum 37.1, 2000, p. 177-191.
- Rusu 1969: M. Rusu, *Das keltische Fürstengrab von Ciumești in Rumänien*, BerRGK 50, 1969, p. 267-300.
- Rusu și Bandula 1970: M. Rusu, O. Bandula, *Mormântul unei căpetenii celtice de la Ciumești*, Baia Mare, 1970.
- Stanciu 1992: I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î. Hr. și mileniul I d. Hr. în județul Maramureș*, EphemNap 2, 1992, p. 169-191.
- Székely 1960: Z. Székely, *Noi descoperiri monetare de pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare*, SCN 3, 1960, p. 555-558.
- Takács und Bogdan 1999: M. Tacacs, M. Bogdan, *O nouă tetradrahmă de argint de la Aiud*, Apulum 36, 1999, p. 93-99.
- Tocilescu 1880: G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880.
- Vaida 1999: L. Vaida, *Sondajul arheologic de la Herina, com. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud*, RevBistriței 12-13, 1999, p. 239-243.
- Vaida 2000: L. Vaida, *The celtic cemetery from Orosfaia Bistrița-Năsăud County*, în Gaiu, Rustoiu (coord.) 2000, p. 135-144.
- Vasiliev 1969: V. Vasiliev, *Opiesă sculpturală de factură celtică*, ActaMN 6, 1964, p. 451-457.
- Vlassa 1965: N. Vlassa, *Cercetări arheologice în Regiunile Mureș-Autonomă Maghiară și Cluj*, ActaMN 2, 1965, p. 19-38.
- Waldhauser 1978: J. Waldhauser, *Zusammenfassende Auswertung des keltischen Gräberfeldes von Jenišuv Újezd*, în Jiri Waldhauser (coord.), *Das keltische Gräberfeld von Jenišuv Újezd in Böhmen*, 2 Auswertung, Teplice, 1978, p. 116-213.
- Waldhauser 1979: J. Waldhauser, *Beitrag zum Studium der keltischen Siedlungen, Oppida und Gräberfelder in Böhmen*, în Duval și Kruta (coord.) 1979, p. 117-156.
- Waldhauser 1987: J. Waldhauser, *Keltische Gräberfelder in Böhmen*, BerRGK 68, 1987, p. 25-179.
- Winkler 1974: I. Winkler, *Aspecte ale problematicei monedelor emise între ±250 ±150 î.e.n. în arcul intracarpatic*, Filelst 3, 1974, p. 165-177.
- Zirra 1967: V. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare, 1967.
- Zirra 1971: V. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latène in Rumänien*, Dacia N.S. 15, 1971, p. 171-238.
- Zirra 1972a: V. Zirra, *Noi necropole celtice în nord-vestul României (cimitirele birituale de la Sanislău și Dindești)*, StCom Satu Mare 2, 1972, p. 151-206.
- Zirra 1974: V. Zirra, *Descoperiri celtice în depresiunea Bistriței*, Filelst 3, 1974, p. 138-164.
- Zirra 1975: V. Zirra, *Influences des geto-daces et de leurs voisins sur l'habitat celtique de Transilvanie*, în F. Jenő (coord.), *The Celts in Central Europe*, Szekesfehervar, 1975, p. 47-64.
- Zirra 1976a: V. Zirra, *La nécropole La Tène d'Apahida. Nouvelles considérations*, Dacia N.S. 20, 1976, p. 129-165.

- Zirra 1976b: V. Zirra, *Über die Henkelgefäße im ostkeltischen Raum*, în H. Mitscha-Märheim, H. Friesinger, H. Kerchler, *Festschrift für Richard Pittoni*, I. Urgeschichte. ArchAustr Beiheft 13, Wien, 1976, p. 777-818.
- Zirra 1976c: V. Zirra, *The Eastern Celts of Romania*, JIES 4, 1976, p. 1-41.
- Zirra 1978: V. Zirra, *The decorated celtic pottery of Transylvania*, Dacia NS 22, 1978, p. 125-141.
- Zirra 1980: V. Zirra, *Locuiri din a doua epocă a fierului în nord-vestul României (Așezarea contemporană cimitirului La Tène de la Ciumești și habitatul indigen de la Berea, jud. Satu Mare)*, StCom Satu Mare 4, 1980, p. 39-84.
- Zirra 1981: V. Zirra, *Latènezeitliche Tensen in Rumänien*, HBArch 8, 1981, p. 115-171.
- combinatorie și stratigrafie orizontală*, SCIVA 48, 1997, 2, p. 87-137.
- Zirra și Harhoiu 1996: V. Zirra, R. Harhoiu, *Galații Bistriței*, în EAIVR II, București, 1996, p. 164 urm.
- Zirra 1997: V.V. Zirra, *Contribuții la cronologia relativă a cimitirului de la Pișcolt, Analiză*

NEUE BESTANDAUFNABME DER KELTISCHEN BESIEDLUNG IN SIEBENBÜRGEN, BANAT UND KREISCHLAND

ZUSAMMENFASSUNG

Über 30 Jahre nach den letzten Versuchen einer Zusammenschau und Interpretation des keltischen Fundmaterials im innerkarpatischen Raum Rumäniens unternehmen die Verfasser der vorliegenden Arbeit den Versuch, das quantitativ stark angewachsene Fundmaterial in Form eines kurzen Kataloges vorzulegen und die wichtigsten hiermit verbundenen Forschungsfragen darzustellen¹¹¹.

Zu diesem Zweck wird zunächst die Forschungsgeschichte in ihren Grundzügen knapp umrissen. Nach einer ersten Phase der Beschäftigung mit den Kelten, die verbunden ist mit den Namen I. Kovács (Vorlage des Gräberfeldes von Apahida 1911), V. Pârvans und I. Nestors, die in ihren Arbeiten mit Fragen nach dem Zeitpunkt und der Richtung der Einwanderung, innerer Gruppenteilung und Chronologie sowie dem Verhältnis der Kelten zu anderen archäologischen Gruppen in Siebenbürgen, namentlich den Dakern, schon recht genau den Fragenkatalog festlegten, der auch spätere Forscher beschäftigte, sowie M. Roskas, der erste katalogmäßige Fundstellenverzeichnisse erstellte, folgte insbesondere nach dem Zweiten Weltkrieg eine Politisierung der Frage nach dem Verhältnis von einwandernden Kelten und autochthoner Vorbevölkerung¹¹². Letztere glaubte man als Urheber handgemachter Keramik in „hallstättischer“ Tradition ausmachen und mit den eigentlich erst wesentlich später quellenmäßig belegten Dakern identifizieren zu können, die Kelten hingegen als Hersteller von westeuropäisch beeinflusster Drehscheibenkeramik (beide Warenarten kommen auf den gleichen Fundstellen,

¹¹¹ Zirra 1971; Crișan 1973b.

Für den Katalog ist die bis zum Jahr 2001 erschienene Literatur möglichst vollständig berücksichtigt worden. Später Erschienenes konnte nur noch in Einzelfällen eingearbeitet werden.

¹¹² Vergl. Kovács 1911; Pârvan 1926; Nestor 1932; p. 151-155; Nestor 1937-40; Roska 1942, 1944.

oft sogar in geschlossenen Befunden gemischt vor)¹¹³. Nach der politischen Wende von 1989 spielten chronologische Fragen, aufgebracht vor allem im Zusammenhang mit dem von I. Némethi ergrabenen großen Gräberfeld von Pișcolt eine wesentliche Rolle in der wissenschaftlichen Diskussion um die Kelten¹¹⁴.

Die Verfasser konnten insgesamt 278 keltische Fundstellen in der Literatur ausfindig machen, ein nicht unwesentlicher Zuwachs im Vergleich zu früheren Arbeiten (vergl. Abb. 1). Eine Kartierung dieser Fundstellen (Abb. 3) macht deutlich, dass die von Zirra 1971 vorgelegte Gliederung der innerkarpatischen Kelten in sechs Regionalgruppen sich vom Kartenbild her kaum aufrecht erhalten lässt.¹¹⁵ Es sind vielmehr zwei große Gruppen erkennbar, von denen eine im Nordwesten Rumäniens, etwa zwischen Someș und Criș, wohl einen Ausläufer der keltischen Besiedlung innerhalb der Pannonischen Tiefebene darstellt. Die Funde entlang des Mureș, von Zirra als eine seiner Untergruppen behandelt, laufen in gerader Linie entlang des Flusses auf die zweite Fundstellenballung südlich und östlich der Apuseni-Berge zu und könnten möglicherweise eine zweite Einfallroute der Kelten ins Karpatenbecken anzeigen.

Bei einer Überprüfung von Zirras Kriterien zur Gruppengliederung wird deutlich, dass die vermuteten Untergruppen einheitlich in die Zeit von LT B-C2 datiert werden (vergl. zum Folgenden Abb. 2). Eine Ausnahme macht nur die Untergruppe Oradea/Giriș/Diosig, die allgemein in LTC enden soll. Leittypen werden nur knapp, z.T. gar nicht angegeben. Offenbar waren chronologische und typologische Gründe nicht primär ursächlich für die Gruppengliederung. Unterschiede in den Grabsitten lassen sich nur insofern feststellen, als dass Umengräber in Zirras Gruppe 1 fehlen und Gruppe 5 lediglich Brandgrabengräber aufweist. Ein entscheidendes Unterscheidungskriterium scheint für Zirra hingegen die hallstattzeitliche Vorbesiedlung der unterschiedlichen Regionen gebildet zu haben¹¹⁶.

Die Aufgliederung der 278 Fundstellen nach Fundkategorien sowie die Lagekriterien der Siedlungen und Gräberfelder im Gelände werden, soweit möglich, aufgezeigt, Siedlungen und Gräberfelder kartiert (Abb. 4-7).

Als weiterer wichtiger Themenkomplex wird die chronologische Ordnung des keltischen Fundmaterials im Innerkarpatenraum angesprochen. Obwohl grundsätzliche Probleme schon früh erkannt wurden, ist lange die mitteleuropäische

¹¹³ So vertrat z. B. V. Zirra aufgrund des prozentualen Verhältnisses handgemachter zu scheibengedrehter Keramik in den beiden von ihm ausgegrabenen Siedlungen von Ciumești und Berea die Ansicht, das erstere keltisch, letztere dakisch gewesen sei: Zirra 1967, p. 107.

¹¹⁴ Vergl. Némethi 1993; Zirra 1997.

¹¹⁵ Vergl. zur Gruppengliederung Zirra 1971, p. 178 und passim, sowie die Verbreitungskarten bei Zirra 1976, Abb. IV und Crișan 1971, Abb. 1, der wie die Verf. von zwei Regionalgruppen ausging.

¹¹⁶ Besonders deutlich wird dies bei der „Untergruppe aus der Hochebene Siebenbürgens“, deren Verbreitungsgebiet dem agathyrsischen Siedlungsraum entsprechen soll; für die „Untergruppe Oradea/Giriș/Diosig“ werden skythische Gefäßanalogien aufgezählt, für die „Untergruppe Pecica-Arad“ Parallelen in der Szentes-Vekerzug-Kultur. Für die Untergruppe „Carei/Nir“ wird auf das Vekerzug-Tápiószele-Milieu verwiesen. Literaturzitate in der Tabelle Abb. 2.

Latènechronologie unkritisch auch auf das rumänische Fundmaterial übertragen worden. Ein erster Versuch J. Bujnas anhand einer Kombinationsanalyse von Grabfunden aus dem Karpatenbecken ein eigenständiges Chronologiesystem für diesen Raum zu erstellen, ist in der Forschung weitgehend unbeachtet geblieben und stellt sich bei näherer Untersuchung auch als wenig tauglich zur Ordnung des Fundmaterials heraus¹¹⁷.

Im Gegenzug werden zur überregionalen Einhängung der rumänischen Funde von verschiedenen Forschern die chronologischen Untersuchungen J. Waldhausers für Gräberfelder im böhmischen Raum herangezogen¹¹⁸. Die neuere Forschung benutzt dabei das einzige umfassend ausgegrabene und publizierte Gräberfeld von Pișcolt als Ausgangspunkt¹¹⁹. Die 185 Bestattungen dieses Fundortes wurden sowohl vom Ausgräber I. Németi als auch mit einigen Korrekturen von V. V. Zirra 1997 aufgrund kombinationsstatistischer Untersuchungen in vier Horizonte (I-IV) geteilt, die wie folgt mit Waldhausers Stufen korrespondieren sollen:¹²⁰

Pișcolt I: Krämer B1, Waldhauser B1b

Pișcolt II: Krämer B2, Waldhauser B2a

Pișcolt III: Krämer B2/C1, Waldhauser B2b

Pișcolt IV: Waldhauser C1a

Die Untersuchungen beider Forscher sind mit verschiedenen Schwierigkeiten behaftet, die von Németi und V. V. Zirra teilweise auch selbst erkannt worden sind. Ein wesentliches Problem besteht beispielsweise in dem Umstand, dass in Pișcolt, wie überhaupt im ostkeltischen Raum, Gegenstände in Grabkomplexen vergesellschaftet vorkommen, die zwei oder sogar mehreren chronologischen Stufen angehören und damit Kombinationstabellen verunklaren¹²¹.

Die Verfasser melden zudem Bedenken an der Parallelisierung der Horizonte von Pișcolt mit Waldhausers Chronologiesystem an. Die Korrelation von Pișcolt I

¹¹⁷ Vergl. Bujna 1982, 315-321, Abb. 2 und 3; die wesentlichen Kritikpunkte sind eine größere Zahl an Durchläufern in seinen Kombinationstabellen, viele geschlossene Komplexe mit Leittypen mehrerer von Bujna herausgestellter Unterstufen, dem weitgehenden Fehlen von rumänischen Funden und der Umstand, dass einige der Unterstufen nur regional begrenzt nachweisbar sind.

¹¹⁸ Waldhauser 1987, seine Stufengliederung beruht ganz wesentlich auf dem Gräberfeld von Jenišuv Újezd.

¹¹⁹ Vorlagen des Fundmaterials: Németi 1988a; Németi 1989; Németi 1992; Németi 1993.

¹²⁰ Anmerkungen zum Modus der Erstellung seiner chronologischen Gliederung Pișcolts brachte Németi mit der letzten Fundvorlage: Németi 1993. Die Kritik von Zirra 1997 mündet vor allem in der Zuweisung einiger Befunde zu anderen Belegungsphasen von Pișcolt, nicht jedoch an der grundsätzlichen Einteilung Németis. Die Korrelation mit Waldhausers Phasen ist hier nach Németi 1993, p. 129 angegeben; Zirra 1997, p. 128 verzichtete auf die Korrelation von Pișcolt I mit Waldhauser B1b (eigentlich B1b-c, da Waldhauser keine Phase Bib kennt). Möglicherweise waren Zirra die im folgenden geschilderten Schwierigkeiten aufgefallen, ausdrücklich darauf hingewiesen hat er nicht.

¹²¹ Németi 1993, 128, Zirra 1997, 128. Beispiele solcher Komplexe: Grab 106 (Németi 1992, p. 82, Abb. 16, M. 106); Grab 144 (Németi 1992, p. 94, Abb. 25, M. 144).

mit der Phase B1b nach Waldhauser ist in der bisher vorgelegten Form nicht möglich, da Waldhauser die Phase eigentlich als B1b-c, also einen späten Abschnitt von LT B verstanden hat, Némethi jedoch ausdrücklich anmerkt, dass mit einfachen, aus einer Eisenplatte gefertigten Gürtelhaken (Typ E1) sowie „Hiebmessern in Hallstatttradition“ (Typ L1) gerade auch Funde mit tendenziellem LT A-Charakter für diese Phase charakteristisch seien¹²². Zudem würden auch die von ihm diesem Horizont zugeordneten Linsenflaschen eher für eine frühere Einordnung sprechen¹²³. Vergleicht man Némethis Fibel- und Ringschmuckleitformen mit den Leittypen von Waldhausers Stufengliederung für Jenišuv Újezd, so wird deutlich, dass Hiebmesser und Gürtelschnallen der angegebenen Form auch in Böhmen in die Übergangszeit von LT A nach B fallen und Ringe mit Stempelenden oder mit Steckverschluss in Waldhausers Tafeln in LT B1a eingeordnet werden und somit lediglich Fibeln von Némethis Typ A2a und A2 tatsächlich ein Argument für den propagierten Parallelismus von Pișcolt I mit LT B1b-c darstellen würden¹²⁴.

Somit sprächen die überregionalen Vergleiche also eigentlich dafür, dass das Gräberfeld von Pișcolt schon in einem frühen Abschnitt von LT B1 eingesetzt haben könnte, wenn nicht gar am Ende von LT A, keinesfalls jedoch erst am Übergang zu LT B2. Es lassen sich in Pișcolt auch durchaus geschlossene Grabfunde ausmachen, die nach ihrem kompletten Inventar ohne weiteres nach LT B1 datiert werden können. Ein Beispiel hierfür stellt Grab 34 dar, dass neben einer der von Némethi selbst früh datierten Gürtelschließen als weitere datierende Beigaben zwei stark korrodierte Fibeln vom Frühlatèneschema sowie vier glatte Ringe mit Steckverschluss enthielt¹²⁵. Gerade letztere datierte Waldhauser in LT B1a¹²⁶.

Auch die Gleichsetzung des Endes von Pișcolt mit Waldhauser LT C1a ist nicht ganz unproblematisch. Einige der von Némethi als typisch für Pișcolt IV abgebildeten Fibeltypen stellen Leitformen für LT C1b nach Waldhauser dar¹²⁷. Mit der 1993 von Némethi als Abb. 7.88 vorgestellten Fibel liegen zudem im letzten Horizont von Pișcolt auch Fibeln vor, die dem Typ S10 nach Waldhauser recht genau entsprechen, der in Mitteleuropa nach LT C2 datieren würde¹²⁸.

¹²² Némethi 1993, 122

¹²³ Némethi 1993, Abb. 7, oben.

¹²⁴ Vergl. Waldhauser 1987, Abb. 4.8, 15 (Hiebmesser, Gürtelschnallen), Abb. 4.22, 23 (Ringe mit Stempelenden), 4.41 (Fibeln Typ A2 nach Némethi). Bei den Fibeln vom Typ A2a (nach Némethi 1993, Abb. 2, oben) ist jedoch aufgrund der schlechten Abbildung nicht sicher auszumachen, ob sie eher Waldhauser 1987, Abb. 4.20 (Stufe LT B1a) oder Waldhauser 1987, Abb. 4.42 (an der Grenze von LT B1b-c und LT B2a) entsprechen. Vergl. auch Waldhauser 1978, p. 131f.

¹²⁵ Némethi 1988a, 54, Abb. 3

¹²⁶ Vergl. Waldhauser 1987, Abb. 4.

¹²⁷ Es handelt sich um die 1993 von Némethi in Abb. 7 unter den Nr. 83 und 90 dargestellten Typen, die Waldhausers Typen 111 und 112 entsprechen. Némethi 1993, Abb. 7.83, 90, Waldhauser 1987, Abb. 4.111 und 112.

¹²⁸ Némethi 1993, Abb. 7.88, Waldhauser 1978, Abb. 22, Typ S10.

Zuletzt gehen die Verfasser noch kurz auf das Problem einer keltischen Münzprägung in Siebenbürgen ein. Die Zuweisung bestimmter Nachprägungen von Tetradrachmen Philipps II. an die Kelten wurde von einem Teil der Forschung mit Hinweis auf die Daker als Urheber abgestritten¹²⁹. Dem wichtigsten Argument hierfür, einem unterschiedlichen Verbreitungsbild der Münzen und keltischer Fundstellen, kann mit einer neuen Kartierung der Münzfunde (Abb. 10) und einem Vergleich mit der neuen Gesamtverbreitungskarte (Abb. 3) begegnet werden.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1: Anzahl keltischer Fundorte im rumänischen Teil des Karpatenbeckens nach verschiedenen Forschern.

Abb. 2: Tabellarische Gegenüberstellung von Zirras Kriterien zur regionalen Gruppengliederung der keltischen Besiedlung Siebenbürgens.

Abb. 3: Kartierung der keltischen Fundstellen in Siebenbürgen nach Phasen.

Abb. 4: Diagramm zur Aufgliederung der Fundstellen nach Fundkategorien.

Abb. 5: Kartierung der keltischen Siedlungsfunde.

Abb. 6: Diagramm zur topografischen Lage der keltischen Siedlungen.

Abb. 7: Kartierung keltischer Grabfunde.

Abb. 8: Fibelfunde mit LT C2 und LT D-Charakter nach Zirra 1971 und 1976c. Links die Datierung nach Zirra 1971, oben Typengliederung und Datierung nach Waldhauser 1978. (1, 2, 7: Ciumești; 3: Cepari; 4: Fântânele; 5: Bratei-Ațel; 6: Dindești; 8: Apahida; 9: Mediaș; 10: Curtuișeni.).

Abb. 9: Diagramm zu den Fundumständen der in Abb. 10 kartierten Münzfunde.

Abb. 10: Kartierung keltischer Münzfunde in Siebenbürgen.

¹²⁹ Winkler 1974, 171. Man beachte jedoch, dass schon Zirra 1971, p. 216-219 ein überzeugendes Plädoyer für den keltischen Ursprung der Tetradrachmen brachte. Seiner Argumentation wurde jedoch lange nicht gefolgt. Siehe jedoch Babeș 2001, 517.